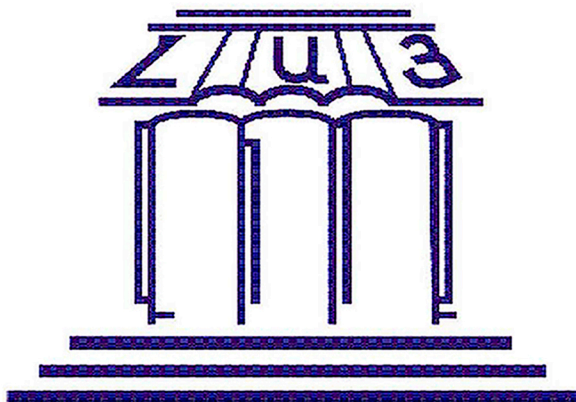

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

125-

ՀՈՐԹԵՐԻ ԿԵՐԱԿՐԵԼՆ

ՈՒ

ԽՆԱՄՔԸ

Կոլեկցիա լեվ իտերդային սնտաւթլումների
ՈՒՂԵՅՈՒՅՅ

05 FEB 2018

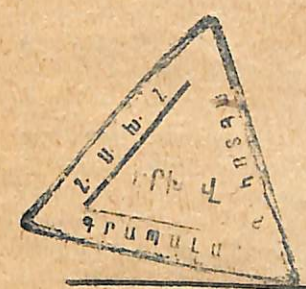
Պրոֆ. Խ. ՅԵՐԻՅՈՆ

-125-

ՀՈՐԹԵՐԻ ԿԵՐԱԿՐԵԼՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔԸ

Կալեկտիվ յեկ խորհրդային հանձնարարությունների
ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ

ՅԵՐԿՐՈՐԴ, ՀԻՄՆՈՎԻ, ՎԵՐԱՄՇԱԿՎԱԾ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՅՏՀՐԱՏ 1982 ՅԵՐԵՎԱՆ

Պետերսեն արքայազն
Քլավիտ Ա 6948 (բ)
Հրատար. № 1887
Պատվեր № 5599
Տեղում 2000

ՀՈՐԹԵՐԻ ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆ ՄԱՀԱՑՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՃԱՌ-
ՆԵՐԸ ՅԵՎ ԴՐԱ ԱՌԱՋՆ ԱՌՆԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

(ՆԵՐԱՄՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱՐԵՆ)

Անասնապահական սոցիալիստական սեկտորի առաջ ախար
ծառայած և յերկու հիմնական խնդիր. առաջինը՝ իջեցնել և հաս-
ցնել նվազագույն չարք սառչւելիս դաշտայնային
տոնոսը, յետոսորդը՝ ռաւոճառնել հենարանները արդարեւ
թյունը, նախ և առաջ յերիտասարդ հենդանիների կերակրման և
խնամքի ռացիոնալացման միջոցով:

Հորթերի և րն հանրապրւս սատուա, և առաջին հերթին նորա-
ծին հենդանիների մահացության տոկոսի մասին պետք է ասել,
վոր այդ տոկոսը միշտ բարձր է յեղել և անհատական տնտեսու-
թյուններում, սակայն գուրե և հազվագյուտ են յեղել մահա ու-
թյան այն չափերը, վորը նկատվում է մի շարք խորհրդային և
կոլեկտիւ տնտեսութիւններում, վոչ միայն Հայաստանում, այլև
Միության այլ մասերում:

Այդ հանգամանքը լուրջ մտածելու և հատուկ հոգատարու-
թյան առարկա յե դառնել մեզ համար, իսկ մեր դասակարգային
թնամիներ. հարատեւության և հազարաւոր հրդային պրոպա-
գանդի առիթ է ծառայում:

Հորթերի մահացության տոկոսը նմանապէս չափի հասնելն,
այդպիսով, վոչ միայն խոշոր տնտեսական խնդիր է մեզ համար,
այլ վոչ պակաս և քաղաքական: Հենց այդ պատճառով մենք պետք
է վոչ մի միջոցի առաջ չկանոնենք նորածին, ահող հենարանների
մահացությունը հնարավոր նվազագույնի հասցնելու համար:

Անհատական տնտեսութիւններում (Թե մեզ սահմաններում և
թե մեր սահմաններից դուրս) հորթերի գոյութիւնը ունեցող մա-
հացության տոկոսները վոչ մի դեպքում մեզ համար ուղեցույց
կամ որինակ ծառայել չեն կարող: Սոցիալիստական սեկտորը
պետք է տապալուի, վոր նոր տնտեսութիւններում մեծ և անհատա-
կանի հանդեպ ունի բազմաթիւ անվիճելի առավելութիւններ,
վոր այս խնդիր իր ամբողջութեամբ և մասաւոր են հետապնդել
լուծել միմիայն սոցիալիստական սեկտորում: Անհատական սեկ-
տորը սովորաբար տալիս է հորթերի 26-30 տոկոս մահացութիւն:
Սա ինքնին մե հսկայական տոկոս է, և սոցիալիստական սեկտորը
վոչ մի պայմանով չի կարող հանդուրժել այս կորուստը, ել չենք
ասում առն կորուստների մասին, վոր այժմ նկատվում են սոցիա-
լիստական սեկտորի վորոչ տնտեսութիւններում:

11-289129p

Ավելցեմորդ-ի որինակէն Վոյխարաբուծական «Բայընփէլ»
խողր տնտեսութեան մեջ (Հյուսիսային Կովկասում) դառներ
մահացութունը իջեցրված է մինչև 4%-ի։ Սա ապացույց է այն
բանի, վեր սոցիալիստական սկստորը վաշ միայն կարող է, այլ
նա արդեն իսկ իրականացրել է մահացութեան այն հետքավոր
(ատայժմ) մինիմումը, վորին մենք պետք է ձգտենք եւ վորն ապա-
հաստագրել ենք ժամանակակից գիտութեան ու տեխնիկայի վերջին
խոսքը կիրառելու պայմանով։

չլուր առանձին հորթի Ի կատմամբ «անհատական մոտեցում» ունե-
նալու հանդամանքը վերանում է և պահանջ է գրվում կիրառել բո-
լորի նկատմամբ խելացի և նպատակահարմար մոտեցում, վորը
բղիխի մատղաշ կենդանու ապրելու և աճելու հիմնական և ընդհա-
նուր պահանջներին :

Մենք չենք ժխտում, վոր սրտացավութիւնը խոշոր բարեմասնութիւնն է և մեծ չափով աղղում և գործի հաջողութեան վրա, ապաւանս ձիւնն այն դեպքում, յետոյ սրտացավը միաժամանակ և գիտուն և և տիրապետում է իր արհեստի տեսնիկային և գիտութեան հիմունքներին: Մյուս կողմից սխալ է, վոր իբր թէ սոցիալիստական տնտեսութիւններում սրտացավութիւնը բացակայում է:

Կոյնկտիւիւ և խորհրդային տնտեսութիւնները զուրկ չեն այդ քարեմասնութիւնից: ԸստՀակոբակն, աշխատաւորի սոցիալիստական ձեերի կիրառումը, գործարքային սիստեմն արդեն տվել ու տալիս են աշխատանքի հերոսութիւն և պարտաճանաչութիւն փայլուն որինակներ:

Հասկանալի յե, իհարկե, վոր խնդիրն այն ե, թե վորքան առողջապահական-սանիտարական պայմաններումն ե կատարվում հորթերի կերակրումն ու խնամքը. հասկանալի յե նույնպես, վոր այդ սանիտարական պայմաններն ալելի հեշտ ե գլուխ բերել խոշոր սոցիալիստական տնտեսություններում, քան մանր կամ թեկուզ հենց խոշոր անհատական տնտեսություններում :

Տնտեսութեան խոշորութիւնը, վոր մեր հաւառակորդներէ յերկրորդ արդումնսն եւ սոցիալիտական անասնապահութեան դեմ, վոչ միայն չի հանդիսանում հորթերի մահսլութեան պատճառը, այլ ընդհակառակը, նա նախապայման եւ հանդիսանում հորթերի եւ ընդհանրապէս յերկրտասարդ մատղաշ կենդանիներէ կերն ու խնամքը լավագոյն առողջապահական հիմքերի վրա դնելու եւ մահացութեան չափը հնարավոր մինիմումի հասցնելու համար:

Սակայն հակայական տարբերություն կա խոշոր անհատական
և խոշոր սոցիալիստական տնտեսությունների միջև: Առաջինը չի
շահագործված մահացությունն ինչ դեռլ էլ լինի հասցնել միևնու
մուռի, նա յերբեմն ինքն է դիտմամբ կոտորում նորածին հորթե
րին: Նույնիսկ պահելու դեպքում նա, մասնակի բազառություն
ները յեթե նկատի չառնենք, ի վիճակի չի լինի և ձեռնտու ել չի
համարի իր համար, տնտեսության մեջ պահպանել այն բոլոր ա
ռողջապահական պայմանները, վորոնք ապահովում են հորթերի
մահացության անկումը:

Միայն խոշոր սոցիալիստական տնտեսությունն է, զոր նպատակ ունի և կարող է մատուցել և՛ զանիներին, և մասնավորապես հորթերին մահացությունը հասցնելու նվազագույն չափի և ամբողջությամբ կիրառելու գիտության և տեխնիկայի վերջին խոսքը:

Հակառակ անհատական տնտեսություններին, սոցիալիստական տնտեսությունը չահագորդված է աշխատավոր աղքատական կուլթյան բոլոր խավերի սնունդը բավարար հիմքերի վրա դնելու: Երբ նրա ձգտումն է և կոչումը: Յեւ այդ պատճառով խորհրդային և կոլեկտիվ տնտեսություններում ամեն մի կենդանու կյանքը փրկելը հանդիսանում է ժողովրդական սննդի բարելավման մի պայման, ուրեմն մասնավորապես հորթերի մահացության չափի իջեցումն էլ հանդիսանում է սոցիալիստական վերակառուցման շրջանի հրամայողական պահանջ:

Սակայն ի՞նչն է սոցիալիստական սեկտորի մատղաշ կենդանիների մահացության պատճառը: Ըստ էության հիմնական պատճառը նույնն է, ինչ գոյություն ունի անհատական տնտեսություններում, այսինքն՝ շենքերի անհարմարություն, հակառուղի ապահովություն, կերակրման ու խնամքի պրիմիտիվ և անուսուցիտ աշխատանքի նպատակահարմար կազմակերպություն, այսինքն ամեն ինչ տարվում է վոչ թե սոցիալիստական տնտեսությանը վախ՛ ձևով, այլ բնորոշ կատարել, այնպես, ինչպես հետամնաց, անհատական տնտեսություններում:

Անհրաժեշտ է անասնապահական կոլեկտիվ և խորհրդային տնտեսություններում ամբողջ աշխատանքը վերակառուցել սոցիալիստական հիմունքներով, գիտություն և տեխնիկայի վերջին խոթի համաձայն, վորը միանգամայն հնարավոր է և հեշտ կիրառելի:

Ուրեմն հորթերի մահացությունը սոցիալիստական սեկտորում նվազագույն հասցնելու համար անհրաժեշտ է՝

1. Կառուցել այնպիսի առողջարար հորթանոցներ, վորտեղ աշխատանքը կատարվի լիակատար պայմաններում՝ յենթարկելով այն մեթոդիկապես և ստանդարտիկապես:

2. Ճշտությամբ և ամենալիստ կերպով կառարել կերակրման և խնամքի առողջապահական այն բոլոր պայմանները, վոր անհրաժեշտ են բոլոր մատղաշ կենդանիներին առողջ վիճակում պահելու համար և վորոնց մասին գրված է այս գրքուկում:

Սակայն այդ յերկրորդ կետում ցույց տրված պայմանները կարելի չէ իրագործել, յեթե սոցիալիստական սեկտորն ունի համապատասխան յատկապես ու յամեն և մորակույ սոցիալիստական կադրեր, այսինքն այնպիսի կադրեր, վորոնք սոցիալիստական կրթություն ունեն, այսինքն քաղաքականապես միանգամայն գրագետ են ու պարտաճանաչ և բարեխիղճ ու սրտացալ վերաբերմունք ունեն հասարակական և պետական գույքերի հանդեպ և ապա տիրապետում են իրենց մասնագիտության կամ աշխատանքի գիտական հիմունքներին և տեխնիկային:

Բայց այդ ել դեռ բավական չէ: Անհրաժեշտ է, վոր աշխատանքի կազմակերպումը ռացիոնալ կերպով լինի գրված և նախ

և առաջ վերացված լինեն դիմադրելությունն ու անպատասխանատվությունը, և յուրաքանչյուր աշխատավոր իմանա, թե ինչի համար է նա կանչված և ինչի համար է նա պատասխանատու: Սրա հետ միաժամանակ անհրաժեշտ է անպայմանորեն մտցնել և գործավարձային սխառեմը հորթերի խնամքի մեջ, առանց վորի հաջողություն չենք ունենա:

Այլելորդ է ասել այստեղ, վոր աշխատանքի սոցիալիստական մեթոդները սոցմրցումն ու հարվածայնությունը պետք է լայն չափով կիրառվի տնտեսություններում և առանձնապես հորթերի կերակրման և խնամքի գործում:

Սոցիալիստական սեկտորը միայն վերոհիշյալ պայմաններում կարող է հաղթահարել բոլոր դժվարություններն անասնապահության ասպարիզում:

Սոցիալիստական սեկտորում այդ բաղժաթիվ դժվարությունները հաղթահարելու նպատակով է գրված գրքուկը, վորը սույն յերկրորդ հրատարակության մեջ հիմնովին փոխվել է յենթարկում: Նպատակ է յեղել ցույց տալ, թե ինչպես պետք է հորթերի մահացության առաջն առնել և ստանալ առողջ և արգյունավետ կենդանիներ: Դրա համար հարկավոր է ճշտությամբ կատարել գրքիս մեջ բերած խորհուրդները:

Յեւ ինձ բավարարված կհամարեմ, յեթե այս փոքր աշխատանքը վորեւէ չափով կարողանար նպաստել սոցիալիստական անասնապահության հաջող վերակառուցմանն ու դալիք նվաճումներին:

Այստեղ պարտքս եմ համարում շնորհակալություն հայտնել Գյուղնախտուտի գիտ. աշխատակից՝ անասնաբուծության ազգ. ասիստենտ ընկ. Նշան Մալաքյանին այն բնկերական աջակցության համար, վոր նա ցույց է տվել ինձ գիրքս տպադրության համար պատրաստելու գործում:

ԳՐՈՅ. Ե. ՅԵՐԻՑԵՍԸ

30 ոգոստոսի 1931 թ.
ՅԵՐԵԱՆ.

1. ՀՈՐԹԸ ՄՈՐ ԱՐԳԱՆԴՈՒՄ

Հորթն սկսում է ապրել վոչ թե ծնվելու օրից, այլ մոր քեղմանվորման րոպեից: Յեւ ճենց այդ ժամանակից հարկավոր է առանձին խնամք տանել սաղմի նկատմամբ: Հորթը մոր արգանդում մնում է միջին թվով 285 օր, կամ 9 ամիս 10-15 օր: Այդ ժամանակամիջոցում սաղմը անտեսանելի մանր բջիջներից հետզհետե աճելով մեծանում է դառնում է հորթ:

ՀՈՐԹԻ ՄՆՈՒՆՂԸ

Մոր արգանդում զարգանալու և մեծանալու համար հորթը պահանջում է սնունդ, ու (թթվածին) և հանդիստ վիճակ: Այդ ամենը նա գտնում է մոր արգանդում: Սնունդն ու թթվածինը նա ստանում է մոր արյան միջոցով: Յեթե մայրը լավ է կերակրվում, ապա նրա արյունն էլ առատ է լինում հորթի համար անհրաժեշտ նյութերով, վորի շնորհիվ սաղմն առատորեն է սնվում և լավ զարգանում: Իսկ յեթե մայրը վատ է սնվում, այդ դեպքում նրա արյան մեջ անհրաժեշտ քանակի և վորակի սննդանյութեր չեն մտնում և հորթը լավ չի սնվում ու զարգանում: Արյան մեջ յեղած սննդանյութերի պակասությունից յերբեմն հորթը սատկած է ծնվում, կամ ծնվելուց հետո անմիջապես սատկում է, իսկ լավադուրս դեպքում ծնվում է թույլ և նվազ մարմնով և ապագայում դանդաղ է զարգանում: Պատկան կեր ստանալու դեպքում կովերը սաղմը պահում են իրենց մարմնի հաշվին, վորի պատճառով և իրենց հետզհետե թուլանում, հյուսվում են: Մենյուց հետո յեւ այդպիսի կերակրակաս կովերը հաղիվ են դիմանում քաղցածություն և կաթն արտադրում են իրենց մարմնի քայքայելով: Պարզ է ուրեմն, վոր սաղմն առողջ վիճակում պահելու համար անհրաժեշտ է, վորպեսզի կովի կերի քանակը քաղաքար լինի և բացի դրանից՝ կերի մեջ լինեն բոլոր սննդանյութերը և վիտամինները: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է ծանրած կոպին կեր տալ նրա պահանջի չափ, այսինքն՝ կերակրել չափ կենդանի քաշի և տված կաթի համեմատ և ապա, բացի դրանից՝ կերակրածինը պետք է կազմել բաղադրան, մեծ մասամբ բնական և չհարկե, նաև ուժեղ կերերից (կանաչ և չոր խոտ, սիրոս, առվույտ, թեփ, ջուռապ և այլն): Մենակ դրանով կերակրելն ու խնամքը ճիշտ և կատանալի կաղմակերպել:

Նույն կենդանիների համար հարկավոր է գոմում կամ գոմին հից անենալ ծննդարան բոլոր հարմարություններով, վորտեղ կովերը ծնում են և 1-2 օր պահվում մինչև կազդուրվելը:

2. ԻՆՉՈՐԻ ՑԵՎ ԻՆՉ ՊԵՏԲ Ե ԱՆԵԼ, ՎՈՐ ԿԹՎՈՂ ԾԱՆՐԱՍ ԷՂԻ ԿՈՎԸ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՑԱՄԱՔԻ

ՈՒՇ ՑԱՄԱՔԵԼՈՒ ՎՆԱՄՆԵՐԸ

Մեր տեղական ծանրած կովերը, դիտավորապես վատ կերակրելու պատճառով, ծնելուց դեռ մի քանի ամիս առաջ են ցամաքում: Իսկ նորմալ պայմաններում պահած կովերը սովորաբար ծնելուց 2 ամիս առաջ են ցամաքում: Սակայն պատահում են և այնպիսի կաթնատու կովեր, վորոնք առատորեն կեր ստանալու դեպքում չունեն ցամաքում, այլ կթվում են նույնիսկ մինչև ծնելը: Այդպիսի կովեր պատահում են թե ոտար ցեղերի և թե մեր տեղական տավարի մեջ: Կովի ուշ ցամաքելը թե իրեն առողջությալն է վնաս և թե կաթնատվությալն է խանգարում է միաժամանակ և սաղմի նորմալ զարգացմանը:

Փորձը ցույց է տվել, վոր յերբ ծանրած կովը մինչև ծնելը քարոնեակում է կաթ տալ, կթվում է, ապա հետագա տարիներին նրա կիթը պակասում է, նա այլևս առաջվա չափ չի կարողանում կաթ տալ և բացի այդ՝ ինքն էլ հյուսվում է, թուլանում և չուտով անպետքանում: Ուստի առողջությունը վերականգնելու և հաջորդ չրջանում նույնպես լավ կաթ տալու համար անհրաժեշտ է, վոր կովը ծնելուց մեկ-յուրկու ամիս առաջ ցամաքի, այսինքն դադարի կաթ տալ:

Մյուս կողմից պտուղն էլ է տուժում. հայտնի յե, վոր պտուղն ամենից շատ սնունդ է պահանջում վերջին 2-3 ամիսներում, վորովհետև այդ ժամանակ սաղմն արդեն սեծացած է լինում: Ուրեմն այդ ամիսներին սաղմի համար ավելի շատ սնունդ է պահանջվում արյունից: Բայց բանն այն է, վոր կաթն էլ է արյան սննդանյութերից պոխանում. ուրեմն անթույլատրելի յե: Կերը պետք է լինի միանգամայն առողջաբար, այսինքն չպետք է լինի կծված, բորբոսնած, հոտած, թթված, սառած և ընդհանրապես փչացած: Փչացած կերից մայրն էլ կարող է հիվանդանալ, սաղմն էլ: Այդպիսի կերերից կովը նույնիսկ կարող է հորթատել:

ՈՒ

Ինչպես վերևում ասացինք, սաղմին հարկավոր է թթվածին՝ չընչելու համար. թթվածինը նա ստանում է մոր արյունից, հետևապես մայրը այնքան թթվածին պետք է ընդունի ողից, վոր թե իրեն բավականացի և թե իր զավակին: Յեթե ողը կեղտոտ է, այսինքն անհնար է չափազանց շատ է, իսկ թթվածինը պակաս, ինչպես լինում է վատ գոմերում, այդ դեպքում կովի արյունը չի կարող թթվածնով կշտանալ և բավարարել յերկուսի պահանջներին: Թթվածնի պակասությունից հորթը սաղմային վիճակում լավ չի զարգանում և աճում: Թթվածնի առատությունը արյան մեջ ավելի յե անհրաժեշտ, քան սննդի առատությունը: Դրա համար անհրաժեշտ է

Ճանրած կողերին պահել մաքուր ողորմ : Գոմերը պետք է այնպես չինվեն, վոր շատ ուղ ունենան և կարելի լինի նրանց մեջ ողորմ արշտ մաքուր պահել : Երբ—գոմերը պետք է լավ վիճակի լայն ունենան : Պետք է աշխատել ծանրած կողերին պահել բացօթյա (յեթե մրսելու վտանգ չկա), ման ածել, ուղարկել արոտ, իհարկե վոջ շատ հեռու, և ըստհանրապես որվա մեջ սր վորոջ ժամանակ յենթարկել արևի աղբեղում յան :

Խ Ն Ա Մ Ք

Ծանրած կողին չի կարելի ծեծել, վաղացնել, լծել, բառնալ : Հղիության 4-5 ամսից սկսած դրանք ախրան վտանգավոր են : Վոր հորթը նույնիսկ կարող է միշտ հիշել, վոր ծանրած կողին անհրաժեշտ է պահել հանդիստ վիճակում, վորպեսզի սաղմը մոր արգանդում առաջ վորեւ վտանգի կարողանա դարգանալ և աճել : Ծանրած կողին չպետք է սառցի տակից ջուր տալ : Վորովհետև դրանից կովը կարող է հորթատել : Ավելի լավ է տանը ջրել : Հղիության վերջին շաբաթներին, մանավանդ վերջին որերին հարկավոր է ցույց տալ հատուկ հոգատարություն :

Խոշոր խորհրդային և կոնկրետ անտեսություն ներքում անհրաժեշտ է ծնելուն մոտ կովերին առանձնացնել նախրից և կազմել դրանցից հատուկ խումբ, վորպեսզի հնարավոր լինի դրանց ուղիղաձև կերակրումն, ու յեթե կովը միաժամանակ կաթ է տալիս, պարզ է, վոր սաղմի սնունդը պակասում է և այդ պատճառով նա վերջին ամիսներում լավ չի դարգանում : Իսկ կովը, վորքան էլ լավ է կերակրվում, չի կարողանում միաժամանակ և առողջությունը վերականգնել, և լրիվ բավարարել սաղմին, և միաժամանակ կաթ տալ :

Ուրեմն հղիության վերջին ամիսներին կովը պետք է ստացած սնունդը գործադրի վոջ թե կաթ արտադրելու վրա, այլ իր կազմակերպելու և սաղմի զարգացման վրա : Իրա համար հարկավոր է, վոր կովը ժամանակին ցամաքի :

Այս ամենից բացի պետք է խմանալ, վոր յերբ կովը մինչև ծնելը կթվում է, ծնելիս իսկական դալ չի գոյարում կրծքի մեջ, մորը, ինչպես հետո կտեսնենք, շատ անհրաժեշտ է նորածին հորթի համար :

Ուրեմն չպետք է թույլ տալ, վոր կովը կթվի մինչև ծնելը, այլ հարկավոր է միջոցներ ձեռք առնել, վոր նա ժամանակին ցամաքի : Ամենալավն այն է, յերբ կովն ամբողջովին ցամաքում է ծնելուց յերկու ամիս առաջ : Իսկ յեթե չի ցամաքում, պետք է դիմել հետևյալ միջոցներին :

ԿՈՎԻՆ ՑԱՄԱՐԱՑՆԵԼՈՒ ՁԵՎԵՐԸ

Նախ պետք է կերարածին ուժեղ կերերն ու արմատաղատողներն աստիճանաբար պակասեցնել, փոխարինելով խոտով : Միաժամանակ պետք է կրճատել և կթելու ժամերը : Աղբում պետք է

կթել որական մեկ անգամ, յեթե մինչ այդ յերկու անգամ էր կթվում, հետո որ—մեջ, մինչև վոր կովն ամբողջովին ցամաքի : Միշտ պետք է այնպես կթել, վոր կրծքի մեջ կաթ չմնա : Հասկանալի չէ, վոր ցամաքացնելու աշխատանքը պետք է սկսել այն հաշվով, վորպեսզի կովը մեր ցանկաբան ժամանակին ցամաքի, այսինքն ծնելուց 1-2 ամիս առաջ : Յերբ կովը բոլորովին ցամաքել է պետք է սպասել 3-4 որ և նորից սկսել ուժեղ կեր տալ կամ ավելացնել պակասեցրածը աստիճանաբար և կերարածինը հասցնել իր նորմային :

Խնամքի, կերակրման և ընդհանրապես աշխատանքի լավագույն կազմակերպման տեսակետից անհրաժեշտ է խոշոր անասնապահական խորհրդային և կոլտնտեսություններում ցամաքվող հղի կովերից առանձին խմբակներ կազմել :

3. ՀՈՐԹԻ ՍՆՈՒՆԴԸ ՅԵՎ ԱՌԱՋԻՆ ԽՆԱՄԻՐԸ

ՄՆՆԴԱՐԵՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՆՇԱՆՆԵՐԸ

Դժվար չէ ծանրած կովի նշաններից խմանալ, վոր ծնելու ժամանակը մոտեցել է : Մենք միջոցներ ժամ, իսկ յերբման 1-2 որ առաջ կովն սկսում է անհանգիստ դառնալ, տնքում է, բառաչում, մերթ նստում է, մերթ վերկենում :

Նկար 1. Հորթի նորմալ ծնունդը, յերբ համախոշոր խումբի կարիք չի լինում :

Այդ ժամանակ պոչարմատի կողքերի փոսերը շատ խորացած են լինում, մեծացած ու շատ փափկած, կուրծքն ու պտուկները տասանիկ լցվում են, սեռական գործարանի արտադրյալ մասերը տա-

ախի փափկում, մեծանում են, իսկ սեռական անցքը լայնանում է, և միջից լորձույնը և հոսում: Մենդարեքական ցավերը հետզհետե զատականում են: Այն ժամանակ հարկավոր է կովի կապը բաց անել, վորպեսզի նա իրեն ազատ զգա: Քիչ հետո սեռական գործարանից գուրս և գալիս հեղուկով լիքը մի փուչիկ, վորի մեջ յերևում են հորթուկի վտղերը, կովը ուժ և տալիս, փուչիկը պատռվում է, և միջից յերևում է հորթուկի դունչը, վորը դրված է լինում յերկու առաջին վտղերի վրա (տես նկար 1):

ՀՈՐԹԻ ԾՆՈՒՆԴ

Յերբեմն փուչիկը յերկար ժամանակ չի պատռվում, մնում է փակված:

Նկ. 2. Հորթն անկանոն է ծնվում, փեղր կողքի վրա յե ծալած, առերա-
ժեշտ և անասնաբուժի դիմել կամ վիզը ուղղել, վոր ծնվի:

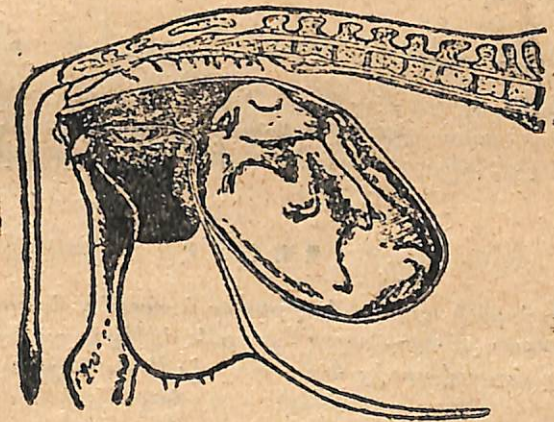
Փուչիկի հեղուկն իր ծանրությամբ ողնում է հորթի դուրսը քաշում, այնպես վոր չտեղծվի և չտալիս պատռել այն: Ընդհանրա-
պես ծնունդն առանց դժվարությունների յե կատարվում, բայց լի-
նում են և դեպքեր, յերբ կովը դժվարությամբ է ծնում: Լավ է
թողնել, վոր կովը ծնի առանց ուղնության:

ԾՆՈՒՆԴ ՅԵՎ ՈԳՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սակայն լինում են դեպքեր, յերբ կովն իսկապես վոր չի կա-
րողանում առանց ուղնության ծնել, նույնիսկ այն դեպքերում, յերբ
հորթն արգանդում ուղիղ է պսակած (դունչը գրած յերկու վտա-

գրի վրա): այդ պատահում է հորթի անսովոր մեծության, կամ
սեռական անցքի փոքրության պատճառով: Այսպիսի դեպքերում
կարելի յե և ոգնել, իսկ յեթե հորթը ծնուն է ծնվում, այսինքն վի-
զը կամ վտղերը ծալած, կամ մեջքը դեպի առաջ և այլն (տես
նկ. 2, 3, 4) հարկավոր է դիմել անասնաբուժին:

Ոգնելիս բռնում են հորթուկի վտղերից (ծնկներն ժողից)
և շատ զգուշությամբ քաշում են դեպի դուրս: Հարկավոր է դիմել
կովի ուժ տալուն և հենց ուժ տալու ժամանակ զգուշությամբ քա-

Նկ. 3. Հորթն անկանոն է ծնվում, մեջքն ուղղած դեպի դուրս:

չել հորթի վտղերից, և վոչ թե ցանկացած ժամանակ, հակառակ
դեպքում կովն ել, հորթն ել կարող են վնասվել: Դժվարը գլխի
դուրս դալն է: Հարկավոր է ուշադրություն դարձնել, վոր ծնելիս
հորթը չընկնի և չվնասվի:

ՎԱՐԱԿՄԱՆ ԱՌԱՋՆ ԱՌՆԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Մեղիկուց առաջ, ինչպես նախադրույական միջոց հորթի
վարակման դեմ, խորհուրդ է տրվում կովի սեռական օրգանի ար-
տաքին մասը թե ներսից և թե դրսից լվանալ վորեւէ հալանեխիչ
լուծույթով (կրեոլինի լուծույթ): դրանով շատ անգամ առնվում
է սպիտակ փորլուծի առաջը, վորից մեծ մասամբ կոտորվում են
նորածին հորթերը: Մենյուս տեղը պետք է լինի տաք, վոր վոչ կովը
մրսի և վոչ հորթը, կովի տակը պետք է մաքուր լինի: Լավ է, յեթե
տակը մաքուր ծղոտ է փռած:

Խորհրդային և կոլտնտեսություններում անհրաժեշտ է հա-
տուկ ծննդաբան ունենալ գոմի մեջ կամ գոմին կից, վորտեղ
հարկավոր է ծննդկան կովին առանձնացրած պահել:

Կով, կարգադրող. Գուրին, Մանրած կովի խնամքը: զբոսյիլ, 1924 թ.

Մեզից ահա հարկավոր է հորթի բերանը մաքրել լորձուկներից (լեզվի բախիչից) մաքուր լվացած մատներով: Պետք է մաքրել և քթածակերը, վոր հորթն աղատ չ' չի: Սորհուրդ են տալիս ծղոտի ծայրով զգուշությամբ խուտուտ անել քթի ծակը, վորից հորթը փուշտում է և քիթը մաքրվում: Սրանից հետո հարկավոր է յեռացրած ու գոլացրած մաքուր ջրով լվանալ դունչը և մաքուր շոթով ցամաքացնել:

ԴՆԶԱՄԱԼ ՀԱԳՑՆԵԼՈՒ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Շատ խիստ պետք է պահել, վոր հորթը վոչ մի բան բերանը չառնի, չլիցի. դրանից հորթը կարող է վարակվել: Այդ պատճառով ուղի տալուց անմիջապես հետո հորթին կարկալար է դնել պաղ խազցնել:

Պ Ո Ր Տ Ը

Մեզած հորթի պորտը հարկավոր է սուր և մաքուր դանակով կտրել 5-6 սանտիմ. յերկայնությամբ և միջից արյունը դուրս հանել, պորտը մատով դրսից հույ տալով: Ապա հարկավոր է պորտն անմիջապես լվանալ 2 % կարբոլյան հեղուկով, կամ կրեոլինով կամ յեռացրած գոլ ջրով: Պորտի կտրած տեղը կարելի չի քսել և ձյութ, յող և ուրիշ հակամեխիչ նյութեր: Էվանայու և Եփատհանիչ նյութերը քսելու նպատակն այն է, վոր հորթերը պորտի կեղտի միջոցով սպիտակ փորվածով չվարակվեն:

Նկար 4.

Հորթն անկանոն է ծնվում, վիզը ծալած դեպի հետո

Բայց չպետք է մոռանալ, վոր այդ հիվանդությունով վոչ պահանջաւ հաճախ հորթերը վարակվում են բերանից, յերբ նորածին հորթի բերք պատաստաւ արտադրող անոթներում բերանում և այլն: Դրա առաջն անգամ համար հարկավոր է հորթին, ինչպես վերեւում ասված է, անպայման զնչկալ անցկացնել:

Նորածին հորթի մարմինը հարկավոր է խիստ չորձուկից մաքրել, ցամաքացնել, վորպեսզի հորթը թացությունից չմրսի և կեղտը վրան չմնա: Մովորաբար ծնելուց անմիջապես հետո կովը ինքն է սկսում հորթին լիզել և այդպիսով մաքրում ու ցամաքացնում է մարմինը: Զգուշ է թույլ տալ, վոր կովը լիզի հորթուկի սրտոր կամ դունչը, վորովհետև լիզելուց հորթը կարող է վարակվել սպիտակ փորվածով:

Յեթե կովն առանց հորթի չի կթվելու, այն դեպքում չպետք է թույլ տալ, վոր հորթին լիզի, վորովհետև, յեթե կովն սկզբից հորթին սովորի, այլևս թույլ չի տա, վոր իրեն առանց հորթի կթեն: Կովի լիզելն այն առավելությունն ունի, վոր բացի կաշին մաքրելուց՝ նա իր լեզվով մածում է և հորթի ամբողջ մարմինը, վորի հետևա ջով կանոնավորվում է նրա շնչառությունը և արյան շրջանառությունը:

ՄԱՐՄՆԻ ՎՐԱ ԱՂ ԿԱՄ ԱԼՅՈՒՐ ԴԱՂ ՏԱԼԸ

Յերբեմն կովերը չեն բնդունում հորթին և հրաժարվում են լիզելուց: Լիզելու տրամադրությունն առաջ բերելու համար յերբեմն հորթի կաշվի վրա շաղ են տալիս աղ, ալյուր կամ թևի: Այս սովորությունը վնասակար հետևանքներ կարող է ունենալ. աղից կաշին սառում է, և հորթը կարող է մրսել, լիզելու ժամանակ աղից կոշտ մասերը կարող են կաշին քերծել, իսկ ալյուրը խճորանում է և փակում կաշվի ծակոտիները, վոր նույնպես վնասակար է: Այս վտանգավոր սովորությունները պետք է բուրբուրված թողնել:

ՄԱՇԿԸ ՄԱՔՐԵԼՈՒ ԶԵՎԸ

Յերբ կովը հորթին չի լիզում կամ յերբ ցանկանում են առանց հորթի կթել, այդ դեպքում պետք է ծնվելուց անմիջապես հետո հորթին առանձնացնենք և ինքնուր մաքրենք մարմինը: Դրա համար հարկավոր է կոշտ չորով կամ վոչ սառը ծղոտով մաքրել մարմինը լորձուկից, կաշին ցամաքացնել և կես ժամ շփել մարմինը:

Մոտոտով կամ չորով չփել առաջից դեպի հետ և մաղի ուղղությամբ: Վոտքերը պետք է լավ մածել:

Տ Ե Ղ Ը

Հարկավոր է նորածին հորթին տաք, մաքուր և փափուկ տեղ նստեցնել. յեթե տեղը ցուրտ է, պետք է հորթին չորով մածել և աակը ծղոտ փռել և վոչ թե դարձան:

Սորհուրդ են տալիս հորթին հետոն տեղավորել անհատական տեղում և ամպարի մոտերեն նորածին հորթերի համար ունենալ առանձին վանդակ:

ներ, բալոր անհրաժեշտ հարմարություններով (տեղը գիտություն, ցամաք, տաք, լուսավոր, մաքուր, ողն առատ):

Մենքուց 3-4 ժամ անց կարելի չե հորթին դալ տալ (տալիս կաթ):

ԴԱԼԸ

Պար բե լավ սնունդ է կովի համար և բե լավ լուծողական՝ նորոգիմ հորթի փորը մաքրելու համար: Բանն այն է, վոր մոր արդանդում յեղած ժամանակ հորթի աղիքներում կեղտոտություն է կուտակվում: Յեթե ծնվելուց հետո հորթի աղիքները և սառածաբեր շմաքենք այդ կեղտոտությունից, նա կարող է հի- վանդանալ, մարսողության խանգարում առանալ: Դրա համար, հարկավոր է անպայման դալ խմացնել հորթին: Դրա վրա առանձա- նապես չեչտում ենք, վորովհետև գյուղացիներից շատերը դա- նապան նախապաշարումների հետևանքներով դալ չեն տալիս հորթին, համարելով այդ վնասակար և հորթի սպիտակ գորգումը վերադարձնել դալին, մինչդեռ դալը բացի ոգուտից՝ վոչ մի վնաս չունի չափավոր տալու դեպքում:

Դալը կարելի չե տալ հորթին թե ծծեցնելով և թե խմեցնելով ամանից, նայած թե ինչպես ենք ուզում կթել կովին՝ հորթով թե առանց հորթի: Յերբ հորթը մաքրվում է և ուշքի գալիս, սկսում է վորոնել մորը, աշխատում է կանգնել, բռնել պտուկները և ծծել: Յեթե հարկավոր է ծծեցնելով կերակրել հորթին (վոթ խորհուրդ չենք տալիս), պետք է զգուշությամբ մոտեցնել կովի կրծին, կանգնեցնելով և պտուկը դնելով բերանը, վոթ ծծի: Չպիտի մոտանալ ծծեցնելուց առաջ կովի կուրծը և պտուկները դալ մաքուր ջրով և սապոնով լվանալ-ցամաքեցնել մաքուր շո- քով և միջանի անդամ կթել հատուկ ամանի մեջ, վորպեսզի կաթի տալիս չիթերը դուրս գալով՝ մաքրեն պտուկների անցքերը:

ՎՈՐԹԱՆ ԴԱԼ ՊԻՏԻ ԽՄԱՑՆԵԼ

Վո՞րքան պետք է կաթ—դալ տալ հորթին առաջին անգամ:

Շատերը թողնում են, վոր հորթը խմի (կամ ծծի) վորքան կամենա, բայց դա վնասակար է, վորովհետև կարող է մար- սողության խանգարում առաջացնել: ալելի լավ է քիչ տալ: Առաջին անգամ մի բաժակից ալել չպիտի տալ: Առաջին օրը կա- րելի չե 3-4 անգամ դալ տալ, բայց ամբողջ 3-4 բաժակից ալելի չպիտի լինի: Յերկրորդ օրը կարելի չե մի քիչ ալելացնել, բայց վոչ միանգամից, այլ աստիճանաբար: Մենդկան կովին պետք է կթել ծնվելուց 3-4 օր հետո, հենց այդ ժամանակ ել հորթին ա- ռաջին անգամ ծծեցնում են կամ կաթ են խմեցնում: Կաթը պետք է տալ հորթին առանց հովացնելու: Հիշված ժամանակից չուտ- կթելը կովի վրա վատ է ազդում: հարկավոր է, վորպեսզի ցա- վերն անցնեն, հանդատանա, և ապա կթել:

ԻՆՉՊԵՍ ՍՈՎՈՐԵՑՆԵԼ ՀՈՐԹԻՆ ԿԱԹ ԽՄՆԵԼԸ

Ամանից կաթ խմացնելը հորթին սովորեցնում են հետևյալ կերպ: նախ մատների յեղունդները կտրտում են, ապա ձեռքերը սապոնով մաքուր լվանում են և ալիոհով սխտահանում, ապա ցուցամատը կեռ դրությամբ մոցնում են հորթի բերանը: հորթն սկսում է մատը ծծել, և այդ վայրկյանին ձեռքը մոցնում են կաթի մեջ: Հորթը մատը ծծելով սկսում է կաթը խմել: Յերբեմն հար-

Նկ. 5. Հորթը դուլից կաթ է խմում:

կավոր է մատը բերանից հանել, վորպեսզի հորթը հետզհետե սովորի խմել և առանց մատի: Այդպես սնելով մի յերկու օրից հետո հորթն արդեն սովորում է ամանից խմել առանց մատի ոգ- նության: Պետք է ամանը շատ մաքուր լինի և միշտ մաքուր պահ- վի, հակառակ դեպքում հորթը կարող է ամանից վարակվել: Նկար 5-ը դուրս է տրված, թե ինչպես է հորթը դուլից կաթ խմում: Ամացնելուց հետո հարկավոր է հորթի դուռնը մաքուր ջրով լվանալ և մաքուր շորով ցամաքացնել:

ԿԱԹ ԽՄԱՑՆԵԼՈՒ ԱՄԱՆՆԵՐԸ

Արտասահմանում դուրս են անում՝ օրուկավոր կաթնամաններ հորթին կաթ ծծեցնելու համար (տես նկար 6-րդ):

Այս պտուկավոր ամանից քիչ քանակությամբ անպատահաբար մար են, մանավանդ խնդրի նկատմամբ յուրանների համար, վորով-

Հորթերի կերակրելու ու խնամքը

Քանի զժպար ե գրանց մաքուր պահել: Մեր խորհրդային և կալ-
տնաբուծություններում պետք է դորձ ածել սպիտակ թիթեղից պատ-
րաստած հատուկ պարզ կառուցվածք ունեցող դուլյեր, վոր կարե-
լի լինի միշտ մաքուր պահել: յուրաքանչյուր 4-5 հորթին պետք է
առնվազն մեկ դուլյ ընկնի (100 հորթին 20-25 դուլյ): Շուրջաբան-

Նկար 8.

Ինչպես և հորթը պառկավոր կաթնա-
մանից կօթ ծծում (ըստ կրոնախերի):

չյուր խմբին խմացնելուց հետո անհրաժեշտ է դուլյերը յեռման
ընդ լվանալ: Լավ է տնտեսություն մեջ ունենալ շոգեկաթսա և
ամեն անգամ դուլյերը կեծացնել զոլորչիով: Միայն այսպիսով
կարելի չե հալթերի անակնկալ վարակումների առաջն ածել:

ԾՆՆԴԿԱՆԻ ԽՆԱՄՔԸ

Ծննդկան կովերը սաստիկ ծարավում են, դրա համար նրանց
պետք է ջրել, սակայն պաղ ջուր տալը վտանգավոր է, դրա հա-
ժար հարկավոր է ջուրը դուլացնել: Ավելի լավ է այլուրից գոլ ջրով
լափ պատրաստել և տալ կովին խմելու: Յեթե տեղը ցուրտ է,
հարկավոր է ծննդկան կովին շորով ծածկել:

4. ՎՈՐՆ Ե ՀՈՐԹԻՆ ԿԱԹ ՏԱԼՈՒ ԼԱՎԱԳՈՒՅՆ ՁԵՎԸ, ԾԾԵՑՆԵՐԸ ԹԵ ԱՄԱՆԻՑ ԽՄԱՅՆԵԼԸ

Հայտնի չե, վոր մեր տեղական հորթերը մորը ծծելով են մե-
ծանում: Շատերը կարծում են, վոր մեր կովերն առանց հորթի
չեն կթվի, այդ պատճառով կթելուց առաջ և հետո ծծեցնում են
հորթին: Այս սովորությունը հետևանքով մեր տեղական հորթերին
կաթով կերակրում են ծծեցնելու միջոցով, վոր ունի խոշոր բա-
ցատկան կողմեր. սրա գիմաց խմացնելն, ընդհակառակը, շատ ա-
ռավելություններ ունի:

Տեսնենք վորոնք են այդ առավելությունները:

1. Հորթերին պահելու և լավ աճեցնելու առաջին պայմանն
այն է, վոր հորթն ստանա այնքան կաթ, վորքան պահանջում է

նրա մարմինը աճելու և զարգանալու համար, առանց մարտդու-
թյունը խանգարելու: Մորը ծծելու դեպքում հայտնի չի լինում,
թե վորքան կաթ է ծծում հորթը. յեթե պահանջածից շատ է ծծում,
նախ տնտեսություն համար վնաս է և հետո՝ հորթին ել կարող է
մնասել, իսկ յեթե պահանջից քիչ է ծծում, հորթը կանոնավոր չէ
զարգանում, մնում է թույլ և վորք: Միայն կաթ խմացնելով կա-
րելի չե կանոնավորել հորթի կաթնային սնունդը:

2. Ծծելու դեպքում կաթի վերջին, ամենալուրջ մասը հոր-
թին է մնում, վորի կարիքն այնքան ել կարևոր չե հորթի համար,
բայց տնտեսությունն իրար տեղը տուժում է:

3. Հորթին մոր տակին նահելու դեպքում հնարավոր չե կաթ-
նատու մորը ցամաք կթել, վորի պատճառով ել կովի կաթնա-
տվությունն ընդհանրապես իջնում է:

4. Կթելու ժամը մոտենալիս մայրն սկսում է անհանգստանալ,
ջղայնանալ, անհամբեր սպասում է հորթին, և այդ ջղայնանալու
հետևանքով կովի կիթը կարող է պակաս ստացվել:

5. Յերբ մայրը հիվանդ է, զժպար է լինում հորթին սովո-
րեցնել կաթ խմացնել, վոր դոնե ուրիշ կովի կաթ խմի. մինչև
գրան սովորեցնելը հորթը շատ է տուժում:

6. Ծծեցնելը պահանջում է շատ աշխատանք և ժամանակ
(հորթին բերելը, նախապես ծծեցնելը, հետո կաթելը, վոր կովին
փորելի լինի կթել, կթելուց հետո թողնելը, վոր ծծի, այնուհե-
տե նորից առանձնացնելը կովից և այլն): խոշոր տնտեսություն-
ների համար դա ուղղակի տանջանք է:

7. Մորը ծծելու դեպքում, յեթե հորթը հիվանդանում է կամ
առավելում է, շատ հաճախ մայրը թույլ չի տալիս կթելու և շու-
տով ցամաքում է: Այս դեպքերում դանադան միջոցների յեն գի-
ժում, սակայն այդ միջոցները շատ դեպքերում չեն ոգնում:

8. Կովի տակին պահվելու դեպքում հորթերն ավելի վայրենի
յեն մեծանում, քան ձեռքից խմացնելիս:

9. Հաճախ տնտեսությունը հարկավոր չի լինում հորթին պա-
հել, մեծացնել, բայց ծծեցնելու դեպքում ստիպված են լինում
պահել, վորպեսզի կովը չցամաքի:

10. Հորթին ձեռքից կերակրելու դեպքում հարկավոր է լի-
նում մեկ կամ մեկ և կես ամսից հետո տալ միայն քաշած կաթ և
2-3 ամսից հետո բոլորովին դադարեցնել հորթին կաթ տալը, մի
հանգամանք, վորը բավականին եժանցանում է հորթին պահելը:
Ծծեցնելու դեպքում այդ հնարավոր չի լինում անել և ստիպված են
լինում ծծեցնել 7-8 ամիս՝ մինչև կովի վերջնական ցամաքելը:

11. Ծծեցնելու դեպքում անհնարին է հորթերի կաթնային
ընթանի կերակրումը մեղմալույցման և ստանդարտիզացիայի յեն-
թարկել և աշխատանքը նպատակահարմար ձևով դասավորել.
այդ պատճառով ծծեցնելն անառնապահական կոլեկտիվ և խոր-
հրդային տնտեսությունների համար անընդունելի չե:

Այսքանը բավական է, վորպեսզի մենք առանց տատանվելու

ընդունենք, մոր հորթին ծծեցնելով պահելը նպատակահարմար չէ և հարկավոր է այդ սովորութիւնից միանգամայն հրաժարվել:

Շատերը ծծեցնելու միակ ստամոքսային համարում են այն, մոր այս դեպքում հորթը պտուկից ամփնջապես կաթ ստանալով՝ վարակումներէից և հիվանդութիւններից իրեն թէ ազատ է մնում, վորովհետեւ, իբր թէ, ընդհանրապես պտուկի կաթը մաքուր է և անարատ, իսկ ամանից խմելու դեպքում մտանդ կա, մոր ամանը կեղտոտ լինի և հորթը վարակիլի գանազան հիվանդութիւններով: Այս միայն մասամբ է ճիշտ: Հորթերը շատ անգամ վարակվում են և կեղտոտ պտուկներից, այնպես մոր թէ ծծեցնելու և թէ խմացնելու դեպքում վարակումից ազատ պահելու համար անհրաժեշտ է միայն խիստ մաքրութիւն պահել, իսկ կեղտոտութեան դեպքում յերկու ձևն էլ մտանդավոր են:

Վորջան պակասութիւններ ունի ծծեցնելը, նույնքան էլ առավելութիւններ ունի խմացնելը: Յերկրորդ դեպքում միանգամայն հնարավոր է դատարարակել հորթին այնպես, ինչպես պահանջում են տնտեսական արտադրական պայանները: Ծծեցնելիս այդ հնարավորութիւնը չունենք:

Հորթին ամանից խմացնելու դեպքում հնարավոր է ճշտութեամբ կատարել հետեյալ պայմանները. — ամեն որ կաթ տալուց առաջ և հետո հարկավոր է կաթի ամաններ (կովկիթը, բիդոնները և այն ամանը, մորից խմում է հորթը) յետաքրքած տաք ջրով, կամ տաք ջրի դուրընիով լվանալ, իսկ 4-5 որը մի անգամ լվանալ տաք սոդաջրով և հետո մաքուր տաք ջրով: Խմացնելուց հետո պետք է հորթի դունչը մաքրել:

Ամեն անգամ կթելուց առաջ պետք է ձեռքերը լվանալ սապոնով, պտուկները գոլ ջրով, իսկ յերբեմն էլ սապոնով և մաքուր շորով ցամաքացնել: Մաքրութեան այս պայմանները կատարելով միշտ կարելի չէ վարակման առաջն առնել:

Սակայն հարց է ծագում, կիթվե՞ն արդյոք մեր տեղական կովերն առանց հորթի, մոր հնարավոր լինի հորթերին կերակրել խմացնելու միջոցով: Այդ հարցի պատասխանը գտնում ենք հաջորդ գլխում:

5. Ի՞նչ ՊԵՍ ԱՆԵԼ, ՎՈՐ ԿՈՎԸ ԿԹՎԻ ԱՌԱՆՑ ՀՈՐԹԻ

Նախորդ գլխից մենք տեսանք, մոր կոշկտիով և խորհրդային տնտեսութիւններում պետք է հորթերը մեծացնել կաթը խմացնելով և մոչ ծծեցնելով: Սակայն ինչպես մենք տեսանք, մեր տեղական կովերին սովորաբար հորթով են կթում, կարծելով, մոր նրանք առանց հորթի չեն կթիլ: Այդ կարծիքը թուրքմացութեան արդյունք է: Մեր տեղական կովերն էլ կթվում են առանց հորթի, յիթէ նրանց սովորեցնում են առաջին ծնից:

Հենց այդ պատճառով էլ կովին առանց հորթի կթելուն պետք է սովորեցնել առաջին ծնից, մորովհետեւ խամածին (առաջին ան-

գամ ծնած) կովերն ամէլի հեշտ և ամէլի շուտ են սովորում դրան: Միքանի անգամ ծնած կովերի մեջ էլ պատահում են հեշտ սովորող կենդանիներ, բայց ամէլի քիչ:

Ծնելուն պես հարկավոր է հորթին առանձնացնել մորից, ցույց չառլ նրան և կովը կթել առանց հորթի: Իհարկե, միշտ չի հաջողվում առաջին անգամից հաշտեցնել կովին առանց հորթի կթելուն: Սովորաբար կարիք է լինում միքանի որ, մորպեսզի կովը վերջնականապես հաշտվի դրա հետ: Շուտ բնութանալը կամ չբնութանալը կախված է կովի բնավորութիւնից, այնպես, մոր հազմապետ դեպքերում կվրոզ են պատահել և այնպիսի խամածին կովեր, մորտեք բնավ չհաշտվեն առանց հորթի կթվելու հետ: Այդպիսի խամածիների և բազմածինների նկատմամբ մենք առանձին ձև ենք մշակել և խորհուրդ կտանք ծծեցնելուց խուսափելու համար բոլորի նկատմամբ կիրառել այդ: Կթելուց առաջ հարկավոր է թույլ տալ, մոր հորթը մոտենա կովին, բայց մոչ կրծին, մորից հետո հարկավոր է հորթին կապել կովի առաջին մոտներից կամ թէ կանգնած պահել կովի առջև, և կթել կովին բոլորովին ցամաք, մոր կաթ չմնա կրծի մեջ: Զախտի թույլ տալ, մոր հորթը մոտենա կրծին և ծծի կամ չոչափի ստուկները, այլ միայն կանգնի կովի առաջ: Կթելուց հետո հորթին անմիջապէս հարկավոր է հեռացնել, թույլ չտալ, մոր ծծի, և կաթը նրան տալ ամանից: Կովն բնութանալով այդ ձևին և հույս չունենալով, մոր հորթը ծծելու չէ, կաթը վեր չի քաշի: Ինչպես ցույց տվին մեր կատարած փորձերը, այս ձևը հեշտութեամբ կարելի չէ կիրառել հորթով կթվող բոլոր կովերի նկատմամբ, նույնիսկ ամենաչար և անհաշտ կովերի*):

Բոլոր կովերը կթվում են հորթի ներկայութեամբ և կարիք չեն դրում, մոր հորթերի նրանց նախապէս ծծեն: Այդ հանգամանքը հեշտացնում է մեր զործը և հնարավորութիւն է տալիս հորթերին կաթով անուշանել մոչ թէ ծծելու, այլ խմացնելու միջոցով:

Թեև հորթին կովի մոտ պահելու ձևն իրենական չի կարող համարվել, մորովհետեւ մեզ չի ազատում այն աշխատանքից, մոր անխուսափելիորեն կապված է հորթին կովի մոտ բերելու հետ (հորթին բերել, կովի մոտ պահել և ապա հետ տանել), բայց և այնպես սրանով միանգամայն լիովին ապահովում ենք հորթի կանոնավոր, ռացիոնալ կերակրումը և դատարարակումը: Հնարավոր է դառնում հորթերին կերակրել այնպես, ինչպես ձեռնառու և ցանկալի չէ մեզ համար: Այս ձևը կարելի չէ կիրառել այն կոշկտիով և խորհրդային տնտեսութիւններում, մորտեք հորթով կթել անխուսափելի չէ: Գործն ամէլի կթելիս անա, յիթէ միաժամանակ կիրառվի մի հորթով միքանի կով կթելու ձևը, մոր կատարվում է այնպես...

*) Տես պրոֆ. Յերեյանի «Կովն առանց հորթի կթելու անհրաժեշտութիւն» գրքույկը, մորտեք այս խոդերը մանրամասնորեն բացատրված է:

Նոր ծնված հորթին անմիջապես հեռացնում են կովից և դրա փոխարեն մոտեցնում են կովին մի այլ հին հորթ, վորով ցանկանում են ասրադայում կթել կովին: Հորթի մաշկին քսում են ընկերքի լորձուքը, վոր կովին ընդունի, այնուհետև կովին կթում են այդ հորթի ներկայությամբ, իհարկե թույլ չտալով, վոր ծծի: Այդ նույն ձևով կթում են մյուս նորածին կովերին:

Շատ անգամ պատահում են այնպիսի ծննդկան կովեր, վորոնք իրենց հորթին չեն ընդունում, չեն լիզում, խրտնում են նրանցից, հարույն տալիս, թույլ չեն տալիս ծծելու, կարճ ինչպես փողովուրդն և ասում, «արձադ» են անում: «Արձադ» անելը բացատրվում է նրանով, վոր ծննդարերություն ցավերից կովերը շատ ջղայնանում են, ուղեղի ժամանակավոր ցնցում են ստանում, վորը հետո անցնում է ցավերի հետ:

Հարկավոր է կովի այդ դրուժյունից ամեն կերպ ոգտվել և իսկույն հեռացնելով հորթին՝ այլևս ցույց չտալ կովին և հանգըտ տանալուց հետո կթել առանց հորթի: Յերբեմն այդպիսի կովերը հանդատմալուց հետո շարունակ կթվում են առանց հորթի: Յեթե վորևե կով նոր է սկսում առանց հորթի կթվել, պետք է աշխատել, վոր մոտ մեկ ամիս նա ուրիշ հորթ չտեսնի և լավ կլինի, վոր նույնիսկ նրանց ձայնն ել չլսի, հակառակ դեպքում նա նորից կարող է դրգովել, հորթի կարողը քաշել, իսկ այդ դրուժյունն ազդում է վոչ միայն կաթի քանակի վրա, այլև դժվարացնում է կովին առանց հորթ կթելը:

6. ՀՈՐԹԵՐԻ ԿԵՐԱԿՐՈՒՄԸ

Ա. ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Առաջին ամիսներին բնական դիտավոր կերը կաթն է: Կաթը շատ անդարար է, և հորթերը հեշտությամբ են մարում այն: Յերբ հորթերը մատաղ հասակում իրենց մարմնի պահանջի համեմատ են կաթ ստանում, չուտ են մեծանում, լավ են զարգանում և խոշոր կենդանիներ են դառնում: Իսկ յերբ հորթերը պակաս կաթ են ստանում, միում են մանր ու քաղաքակալ: Հարթերի ազագա զարգացումը կախված է նրանից, թե վորքան կաթ են ստացել նրանք առաջին յերիսի ամսում, մանավանդ առաջին ամսում:

Մատաղ հասակում վատ կերակրելիս դժվարություններ և լավ կենդանի ստացվում: Մրանից հետևում է, վոր առաջին յերիսի ամսում հորթերին պետք է այնքան կաթ տալ, վոր նրանք կանոնավոր աճեն և զարգանան, իսկ դրա համար հարկավոր է հորթերի պահանջի չափը վորոշել:

Պահանջի չափը վորոշելու համար հարկավոր է իմանալ հետևյալը.

1. Վոր տարբեր ցեղեր տարբեր պահանջներ ունեն, և կերակրելու չափը վորոշելու համար պետք է իմանալ այդ պահանջները և առաջնորդվել դրանցով:

2. Վոր կաթը պետք է արվի հորթի կարիքի համաձայն, համեմատյն դեպք ավելի լավ է պահանջից քիչ ավել կաթ տալ, քան շատ պակաս, մանավանդ առաջին ամսում:

3. Վոր անհրաժեշտ է կաթով կերակրել միայն մինչև 2-3 ամիս, և առանձնապես կարիք չկա ավելի յերկար ժամանակ կաթ տալ հորթերին:

4. Վոր կաթի քանակը մոտավորապես պետք է համապատասխանի հորթի կենդանի քաշին և նրա ամսան թափին, այսինքն՝ կաթը պետք է տալ հորթի քաշի համաձայն, նկատի ունենալով և այն, թե որակաւ վորքանով է ավելանում նրա քաշը:

5. Վոր 15-20 որ հետո այլևս միայն չունի շարունակել անալյաման միայն անարատ կաթով կերակրել, այլ կարելի չեն անարատ կաթի հետ տալ և քաշած կաթ, իսկ վերջում միայն քաշած կաթ:

6. Վոր թեև չափադանց առատ կաթ տալիս հորթերն արագ են զարգանում և կարճ ժամանակամիջոցում նրանց կենդանի քաշը մեծ չափով ավելանում է, սակայն այդպիսիներից ընդհանրապես կարող են ստացվել փխրուն կենդանիներ, վորոնք հակված են լինում գիրանալու և աշխատակալելու և վորոնք դժագիտությունը վորոշ չափով թուլանում է:

7. Վոր չափադանց առատ կաթով կերակրված հորթն ապագայում անալյաման կաթնառատ կով չի դառնում, մինչդեռ անբավարար կերակրման դեպքում կարող է ցածր կաթնատվություն ունենալ:

Նկ. 7. Թամուր ցուլիկը, 14 ամսական, կենդանի քաշը 250 կիլո

8. Հորթերի կաթի պահանջը վորոշելու համար պետք է դեկավարվել այս հիմունքներով:

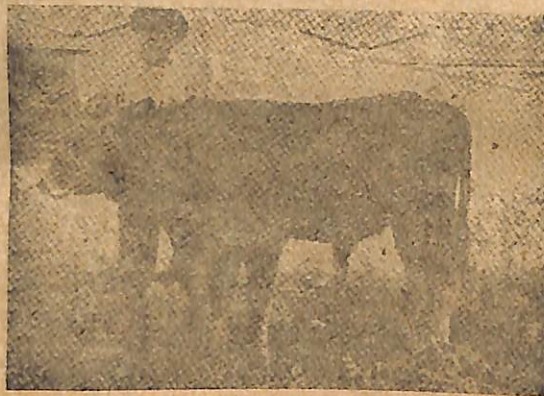
Մեր տեղական տավորը պատկանում է միջակից ցածր մեծություն ունեցող ցեղերի շարքին: Յեթե նրա մեջ պատահում են չափադանց մանր կենդանիներ, ոլատնաւն այն է, վոր անհատական

տնտեսութեան յուններում մեծ մասամբ կերակրական լինելով, նրանք չեն
աճել, մեծացել: Ընդհանրապես մեր տեղական տավարն անհատա-
կան տնտեսութեան յուններում ծնվելու որից կերակրական և մեծանում,
վոչ կաթն և բավարար չափով ստանում, վոչ էլ մյուս կերերը:

Նկ. 8. Ուրիշ ցուլիկը, 7 ամսական, կենդ. քաշը 178 կիլո:

Այդ պատճառով էլ նրա զարգացումը չարունակ կիսատ և մնա-
ցել: Կուլեկալի և խորհրդային տնտեսութեան յուններում տեղական տա-
վարը նորմալ պայմաններում պահվելու և ծնվելու որից լավ կե-
րակրվելու դեպքում միջակ կամ միջակից մեծ կենդանի կըլառնա:

Նկ. 9. Մեշկա ցուլիկը, 7 ամսական, կենդ. քաշը 188 կիլո:

Իրեն որինակ կարելի չե բերել Նոր-Բայազետի կաթնատնտեսա-
կան Փերմալի փորձերը: Այդ Փերմալում մեր տեղական կովերի
հորթերին կերակրել են կանոնավոր կերպով, նրանց մարմնի պա-
հանջի համաձայն: Այդ հորթերն այնպես են մեծացել, ինչպես մե-

ծանում են արտասահմանի խոշոր ցեղերի հորթերը (որինակ չվից-
ները) լավ կերակրման դեպքում: Առանձնապես զարմացնում է
նրանց կենդանի քաշը: Ուրիշակ՝ հորթերից մեկը, Թամուր անունով
ցուլիկը, 14 ամսական հասակում ունեցել է 250 կիլո կենդանի քաշ
(տես նկար 7), Ուրիշ ցուլիկը 7 ամսական հասակում ունեցել է
178 կիլո (տես նկար 8), իսկ նույն հասակի Մեշկան՝ 188 կիլո
(տես նկար 9): ՅԼԹԵ նույն Ուրիշը կամ Թամուրն ու Մեշկան
կերակրվել են մի վորեն գյուղացու տնտեսութեան մեջ, նրանց քաշը
նույն հասակում 32—48 կիլոյից ավել չեն լինի:

Դրան դուզելից շատ որինակներ կարելի չե բերել, թե ինչպես
աղնվացեղ խոշոր կենդանիների հորթերը վատ կերակրվելու հետե-
վանքով մանր, վտիտ կենդանիներ են դառնում: Ուրեմն լավ տավար
ունենալու համար, լինի դա տեղական թե յեվրոպական, հարկա-
վոր է հենց մատուց հասակից լավ կերակրել:

Մեր կուլեկալի և խորհրդային տնտեսութեան յունները հորթերի
կերակրումը պետք է կազմակերպեն այնպես, վոր ստանան լավ
զարգացած և խոշոր ու առողջ, դիմացկուն կենդանիներ: Միայն
այդպիսի կենդանիներն են առավելագույն ոգուտը տալիս տնտեսու-
թյանը:

Ինչպես ասված է վերևում, հորթին հարկավոր է կերակրել
կենդանի քաշի համաձայն. ծանր հորթերին պետք է շատ կաթ
տալ, թեթևներին՝ քիչ: Գիտական փորձերը ցույց են տվել, վոր
նորածին հորթին որական պետք է տալ իր քաշի վեցերորդ կամ
յոթերորդ մասի չափ անարատ կաթ: Առաջին յերկու շաբաթնե-
րում լավ կլինի տալ վեցերորդ մասը և այնուհետև յոթերորդ
մասը: Այսինքն յեթե հորթը կշռում է 20 կիլո, նրան սկզբում
կարելի չե տալ 3.2 կիլո կաթ որական: Մեր տեղական նորածին
հորթերի մեջ պատահում են 10 կիլոյից մինչև 20 կիլո քաշ ունե-
ցող հորթեր, նայած ինչպիսի սնունդ են ստանում մոր արգանդում:
Ոտար խոշոր նորածիններն ավելի մեծ քաշ են ունենում, որինակ՝
սիմենթալի և չվիցի հորթերն ունենում են 20—35 և ավելի կիլո-
գրամ քաշ: Դրանց էլ պետք է կաթ տալ իրենց քաշի համաձայն:

Բայց հորթը ծնվելու որից հետզհետե մեծանում է ու ծանրա-
նում, ուրեմն և որ-որի վրա կաթի պահանջն էլ է մեծանում: Փոր-
ձերը ցույց են տվել, վոր մեր տեղական հորթերը յեթե բավա-
րար կաթ են ստանում, որական 400 գրամից մինչև 600 գրամ
ավելանում են. դա կախված է և հորթի անհատական ընդունակու-
թյուններից և կաթի վորակից: Ուրինակի համար ընդունենք, վոր
ստանալով բավարար քանակությամբ կաթ, հորթի քաշն ավելա-
նում է առաջին 7 օրում՝ որական 400 գրամ: Ուրեմն 14 կիլո քաշ-
ունեցող հորթը մեկ յոթնորյակից հետո կդառնա մոտավորապես 16
կիլո 800 գրամ, յերկրորդ յոթնորյակից հետո՝ 19 կիլո 600 գր.,
իսկ առաջին ամսի վերջը՝ 25 կիլո 200 գրամ, յեթե, իհարկե, հորթը
բոլոր յոթնորյակներում միևնույն թափով է մեծացել:

Յնեթաղենք, վոր 400 գրամ որական ան կարողանում է ա-
ռաջացնել կաթի այն քանակը, վոր հավատար և կենդանի քաշի¹⁾:

մասին: Այդ դեպքում 14 կիլո քաշ ունեցող հորթն առաջին յոթնորյակում կազմանքի մոտ 2 կիլո, յերկրորդ յոթնորյակում մոտ 2 կիլո 400 գրամ: 16 կիլո 800 գրամ կենդանի քաշի համար՝ յերրորդ յոթնորյակում՝ 2 կիլո 800 գրամ, չորրորդ յոթնորյակում՝ 3 կիլո 200 գրամ, և հինգերորդ յոթնորյակում՝ 3 կիլո 800 գր. կաթ որական. վերջին քանակը՝ 25 կիլո 200 գրամ կենդանի քաշի համար: Հետևապես 14 կիլո քաշով ծնված հորթն առաջին ամսում (30 օր) կիսմի ընդամենը 80 կիլո կաթ, նույն հաշվով 10 կիլո 800 գր. կենդանի քաշով ծնվածը, կիսմի մեկ ամսում 92 կիլո, իսկ 19 կիլո 600 գր. քաշով ծնվածը՝ մոտ 104 կիլո: Յեթե համեմատության համար հաշվենք, թե փորքան կաթ և ապրիս անհատական դուղաղյուց իր հորթերին առաջին ամսում, կտեսնենք, փոր 14 կիլո քաշով ծնված հորթին նա ապրիս և իսկական պահանջից մոտ 32 կիլո պակաս կաթ (մեր կատարած հասուել հաշվառումները համաձայն), 16 կիլո 800 գրամ քաշով ծնվածին՝ մոտ 44 կիլո (Ձ փ. 30 Փ.) պակաս, իսկ 19 կիլո 600 գրամ քաշով ծնվածին՝ մոտ 56 կիլո պակաս: Դարդ և, փոր ալդ դեպքում փորքան մեծ և հորթը, այնքան էլ նա կաթնադուրի է մնում, անուշող պահանջից քիչ է ստանում, ուստի չի կարողանում լավ դարդանալ, մնում է նվազ, թուլ և մահ: Իհարկե, այդպես կերակրված հորթից կարելի տալու չի ստացվի: — 14 կիլո քաշ ունեցող հորթի քաշը յերկրորդ ամսվա ընթացքում կդառնա 25 կիլո 200 գր., ուրեմն որական կտանք 600 գր. կաթ, այսինքն՝ հորթի կենդանի քաշի յոթնորյակում մասը: Յեթե ուղենանք ամբողջ անարատ կաթ տալ և կաթից բացի ուրիշ բան չտալ (բացի խոտից), այն ժամանակ 2-րդ ամսի 1-ին յոթնորյակում կտայինք ընդամենը 25 կիլո 200 գրամ կաթ, 2-րդ յոթնորյակում՝ 28 կիլո, յերրորդ յոթնորյակում 30 կիլո 800 գր. և 4-րդ յոթնորյակում՝ 33 կ. 500 գր., ընդամենը 2-րդ ամսում կտայինք 117 կիլո 600 գր. կաթ, իսկ առաջին և յերկրորդ ամիսներում միասին կտայինք ընդամենը 197 կ. 600 գր.: Այսպես և պահանջում հորթի կանոնավոր դարդացումը:

Բայց մենք չարունակ միմիայն անարատ կաթ չենք տալիս, փորովհետև նախ՝ դա մեզ վրա թանկ է նստում, և յերկրորդ՝ հորթից դեռ ամբողջ չուտ կարելի չէ հետզհետե անարատ կաթի մի մասը փոխարինել քաշած կաթով և հետո խոտացրած կերպով (թեփ, ալյուր և այլն), իսկ առաջին ամսվա վերջերը՝ անարատ կաթի փոխարեն կարող ենք տալ միմիայն քաշած կաթ, չստացնելով կերպարածի մեջ ուժեղ կերերի քանակը (որինակ՝ ցորենի մանր թեփ, դարու ալյուր, յեղիպտացորենի ալյուր, վարսակի ալյուր և այլն):

Այդ կերերի տալը քիչ պետք է սկսել և հետզհետե չատացնել, իսկ դրա հետ դուղընթացարար պակասեցնել անարատ կաթի քանակը այն հաշվով, փոր 2-3 ամսում կարելի լինի բոլորովին դադարեցնել կաթ տալը և կերակրել միայն ուժեղ կերերով ու խոտով. իսկ

յեթե անտեսության մեջ ստացվում է քաշած կաթ, ապա և քաշած կաթով:

Ուժեղ կերերն սկսում ենք տալ առաջին ամսվա յերկրորդ շաբաթի սկզբից: Յեթե դարու կամ վարսակի ալյուր ունենք, դրանք կարելի մաղում ենք, ջրով կամ քաշած կաթով թաց ենք տնամ ու տալիս ենք, փոր հորթն ուտի: Սկզբում տալիս ենք 10-15 գր., հետո քիչ-քիչ ավելացնելով՝ յերկրորդ ամսվա վերջին հասցնում ենք որական 600-800 գրամի: Կարելի չէ տալ և յեղիպտացորենի ալյուր կամ ցորենի թեփ, բայց ամենից լավն է, յերբ մենք դրանցից յերկուսը կամ յերեքը ունենք և խառնում ենք ու տալիս հորթին: Որինակ՝ յեթե բացի դարու ալյուրից անտեսության մեջ թեփ էլ կա, վարսակի ալյուր էլ, այն ժամանակ հարկավոր է մի մասը թեփից վերցնել (լավ մանր աղած), մի մասը դարու ալյուրից, մի մասն էլ վարսակի ալյուրից և իրար խառնել, բայց թեփը պետք է յեփել (մինչև հորթի կաղաւթիկը, պնդվելը) և այնպես տալ:

Ուժեղ կերերը հետագայում պետք է տալ և ուղղակի չոր պիտակում, արանց թաց անելու: Յեթե մաքուր աղբյուրի ջուր չկա, ջուրը պետք է յեռացնել, դուրացնել և հետո դրանով թաց անել կերը: Քաշած կաթը պետք է թարմ լինի, թթված չալիտ լինի, անհրաժեշտ է այդ ել տաքացնել մինչև 60-70 աստիճան և դուրացնել:

Վորքան էլ ցանկանանք հորթերին արվող կաթի քանակը պակասացնել և այն փոխարինել ուրիշ կերով, չպետք է մոռանանք, փոր հորթերի նորմալ դարդացումն ապահովելու համար անհրաժեշտ է նրանց խմացնել կարի վորտ միմիայն: Կաթի այդ նվազագույն քանակը պետք է խմացնել հորթերին առաջին 2-3 ամսում: Յեթե հորթերն այդ նվազագույնից պակաս կաթ են ստանում, նրանց դարդացումը կանդ է առնում:

Սակայն յերբեք ձերնառ չէ հորթերին տալ կաթի անպայման նվազագույն քանակը, փորովհետև համախ դա չի բավարարում հորթերի կատարյալ դարդացմանը: Այդ պատճառով ամեն մի նվազագույն այնքան պետք է լինի, փոր միանգամայն ապահովի լիակատար և կանոնավոր դարդացումը:

Յեվորտայում հորթերին չառ կաթ են տալիս, 400-1000 կիլոգրամի սահմաններում: Սակայն ամերիկական և ուսական փորձերը ցույց են տվել, փոր կարիք չկա այդքան առատ կաթ տալ հորթերին: 180-260 կգ. անարատ կաթը բավարար է համարվում հորթերի նորմալ դարդացման համար, յեթե այդ կաթը տրվում է առաջին 2-3 ամսում ուժեղ կերակրի հետ:

Մեր կատարած փորձերը նույնպես ցույց են տալիս, փոր բավարարվողներ կարելի չէ ստանալ և ամբողջ քիչ քանակությամբ կաթով: Որինակ, լավ արդյունք ենք ստացել 124 կիլո անարատ և 110 կ. քաշած կաթից (միասին), 100 ան. և 118 քաշած կաթից, 100 կիլո անարատ կաթից և այլն:

Կաթի նորմաները պետք է ընդունել իբրև կաթով կերակրելու սխեմաներ, վորոնց կուրորեն չափաի գործածել, այլ ամեն մի հանդամանք խորը կշտադատելով: Մրանցով միայն կարելի չէ զեկամարել, վարպեւ ուղեցուցով:

Ստորեւ բերված կաթի նորմաներն առաջարկելիս մենք նկատի չենք ունեցել թե մեր տեղական հորթերի մեծութունը (քաշը), թե ոտար խոշոր ցեղերինը և թե խառնածիններինը (մետիսներ), դրա համար առաջարկում ենք կաթի յերեք նորմա՝ ցածր, բարձր և միջակ՝ համադատաւստան տարբեր քաշ ունեցող հորթերի կարիքներին և ցեղական պահանջներին: Մյուս կողմից հաշվի չենք առել և տնտեսական տարբեր պայմանները, յերբ մի տեղ հնարավոր է լինում քաշած կաթ ճարել, մյուս տեղ՝ վոր, մի տեղ դերագատելի չէ լինում անարատ կաթով կերակրել, մի ուրիշ տեղ՝ ընդհակառակը: Այս տեսակետից շատ բնորոշ են և տարբեր պահանջներ են դնում պանրագործական և յուղագործական տնտեսութունները: Այդ տնտեսութունները յերբեմն եւ փոխում են արտադրութեան որչեկտը՝ յերբեմն յուղ են պատրաստում, յերբեմն ել՝ պանիր: Այդ հանդամանքներն եւ են նկատի առնված:

Ամեն մի նորմա արժեքավոր է նաեւ այն չափով, վոր չափով նա հեշտութեամբ կարող է գործադրվել կոչեկտիւ և խորհրդային տնտեսութուններում, վերջինների արտադրական պլանները նկատի առնելով: Նորմաները կազմելիս մենք նկատի չենք ունեցել նաեւ կաթը տնտեսելու տնհրաժեշտութիւնը, քանի վոր կաթն աշխատաւորութեան կարեւորագույն սննդամթերքներից մեկն է: Այս պատճառով նորմաները վերցված են ցածր:

Մեր նորմաներն անաքատ կաթի քանակով մոտենում են Բուսիթի խուտորի (պրոֆ. Պապովի) և Յարաւայի Զոտեխնիկական ինստիտուտի նորմաներին: Պրոֆ. Ի. Պապովը ուսական Յարաւայի ցեղի համար առաջարկվում է 178 կգր. Յար. Զոտեխնիկայանը՝ 167 կգր., իսկ մենք՝ մեր տեղական ցեղի համար՝ 160 կգր. անարատ կաթ: Համեմատած այդ յերկուսի հետ՝ մեր նորման պետք է ավելի առատ համարել, քանի վոր Յարաւայի տնփարը մեր տաճարից խոշոր է: Մեր փորձերը, սակայն, համոզում են մեզ, վոր 160 կգր. —ից ցած նորման չի ապահովում մեր տեղական հորթի կանոնավոր զարգացումը:

Պրոֆ. Լիսկունի և Յուրմալիտի նորմաները (224 անարատ, 250 սերգատած կաթ), նմանապես և դանիական նորմաներն առատ պիտի համարել վոր միայն մեր տեղական հորթերի, այլև ուսական ցեղերի համար: Մենք դռնում ենք, վոր խոշոր ցեղերի համար ևս այդ նորմաներն առատ պիտի համարել հորթերին խտացրած կերերով կանոնավոր կերակրելու դեպքում:

Մեր ստորեւ բերած գուտ անարատ կաթի 3 նորմաները միանգամայն բավարար կարելի չէ համարել միայն այն դեպքում, յերբ

տնտեսութունը կանոնավոր կերպով և տնհրաժեշտ քանակութեամբ ուժեղ (խտացրած) կերեր և տալիս հորթերին և դարնանի կարող է նրանց լավ արոտ արամադել:

Պանրագործական տնտեսութունների կամ տնտեսութեան պանիր պատրաստելու շրջանի համար առաջարկում ենք 3 նորմա — առաջինը՝ 160 կիլո անարատ կաթ (տեղական հորթերի համար), յերկրորդը՝ 185 կիլո (խառնածինների համար), յերրորդը՝ 240 կիլո (սիմենթալ, չվիցի և նման խոշոր ցեղերի համար):

Յուղագործական տնտեսութունների համար, կամ յերբ արտտեսութեան մեջ յուղ են պատրաստում, վորտեղ սերգատած, քաշած կաթ մեկտ և մեծ քանակութեամբ կարելի չէ ճարել, առաջարկում ենք դարձյալ 3 նորմա. առաջինը կազմված է տեղական հորթերի համար՝ 80 կիլո անարատ կաթից և 200 կիլո քաշած կաթից. յերկրորդը (խառնածինների համար)՝ 100 կիլո անարատ և 250 կիլո քաշած կաթից և յերրորդը՝ 120 կիլո անարատ և 300 կիլո սերգատած կաթից (խոշոր ցեղերի համար): Վորովհետեւ քաշած կաթը տնտեսութեան համար ավելի քիչ արժեք ունի, դրա համար եւ նրա քանակը բարձր է վերցրած, նկատի ունենալով, վոր նա միաժամանակ հորթերի զարգանալու և աճելու համար հրաշալի կեր է հանդիսանում: Դրա համար եւ, վորտեղ հնարավոր է, չպետք է այս նորմաներում ցույց տված քանակից պակաս քաշած կաթ տալ հորթերին:

Ամերիկյան փորձերը ցույց են տվել, վոր յերբ տնտեսութեան մեջ սերգատած կաթ կա, միտք չունի յերկար ժամանակ անարատ կաթով կերակրել հորթերին, այլ նպատակահարմար է կերակրել դերպանցապես քաշած կաթով, վորն անարատ կաթից տարբերվում է միայն յուղի քանակով և աճման վիտամիններով: Կաթի յուղն այն նշանակութիւնն ունի, վոր նա մի կողմից հորթի մարմնի համար աճման նյութ է ծառայում, վոր կարելի չէ փոխարինել ուրիշով և բուսական յուղերով (կտալատի սերմ, յեզիպտացորենի ալյուր և այլն), մյուս կողմից աճման վիտամինների (A) աղբյուր է հանդիսանում: Վերջինից քաշած կաթի մեջ քիչ կա, այդ պատճառով եւ քաշած կաթով կերակրելու ժամանակ կարիք կա նաեւ վորոշ քանակութեամբ անարատ կաթ տալ, մինչև հորթը կարողանա սնվել խոտով (չոր կամ դալար), աուվոյտով և վիտամիններով հարուստ նման բնական կերով:

Այս պատճառով եւ մենք յուղագործական տնտեսութունների համար կաթի նորմաներ մշակելիս նկատի չենք ունեցել անարատ կաթի այն միկիւմը, վորն առաջին մեկ ու կես ամսում կապահովի հորթի նորմալ աճումը:

Յուղագործական տնտեսութուններում դերպանցապես քաշած կաթի անցնելը և անարատ կաթի քանակը միկիւմի հասցնելը հրամայական պահանջ է և պետք է այդ ուղղութեամբ առանձնապես հոգ տարվի:

Կոչեկտիւ և խորհրդային տնտեսութունների պանրագործա-

բաններում, յեթե թույլ են տալիս արտադրական սլանները, պետք է կաթի մի մասը սերտացնել և քաշած կաթ տալ հորթերին: Միայն թե այս կաթը հորթերին տալուց առաջ հարկավոր է յեռացնել կամ պատերի զաղկալի յենթարկել:

Յեթե մեր սոցիալիստական տնտեսութիւններն այս հարմարութիւնը կարողանան ստեղծել, կըյուրացնեն հորթերի կանոնադրը կերակրման կազմակերպումը և կիջեցնեն նրանց ինքնարժեքը:

Յերկու խոսք ել ասենք նորմաներն ոգտադրածելու կարգի մասին: Պետք է աշխատել նորմաներում բերած կաթի քանակը տալ 2—2 և կես, կամ ամենաշատը 3 ամսում, ճշտութեամբ հետեւելով կերակրման կանոններին, վոր բերված են ստորև: Մենք այստեղ ցույց ենք տալիս կաթի այն քանակը, վոր մոտավորապես հարկադր է տալ հորթին ամբողջ կաթնային շրջանում:

Անարատ կաթի նորման կարելի յե խմացնել 2 ամսում, իսկ քաշած կաթը 2 և կեսից—3 ամսում:

Կաթը պետք է տալ կենդանի քաշի համաձայն $\frac{1}{6}—\frac{1}{7}$: Մինչև խտացած կերին անցնելը կաթը պետք է տալ առատաբեր: Ստացած կերին անցնելուն պես պետք է կաթի քանակը հետըզհետե յաւկասեցնել:

«Կերակրման հիմունքները» գլխում որինակ և բերված ցույց տալու համար ամբողջ կաթը որերի կամ յոթնորյակների վրա բաժանելու ընդհանուր սխեման: Այնպես վոր՝ այն հիմք ընդունելով, կարելի յե որերի վրա բաժանել կաթի յուրաքանչյուր քանակը:

Քաշած կաթի նորմաները պետք է որերի վրա բաշխել այն հաշվով, վոր 80 կգր. անարատ կաթ տրվի աննվազն ամբողջ առաջին ամսում: առաջին յոթնորյակում պետք է տալ զուտ անարատ կաթ, այնուհետև պետք է անարատ կաթին որեցոր աստիճանաբար ավելացնել քաշած կաթ: Մոտավորապես 15—20 ուր հետո կարելի յե սկսել պահասեցնել անարատ կաթի քանակը, հետզհետե ավելացնելով քաշած կաթի քանակը: Ամսվա վերջին որերին անարատ կաթի քանակը կարելի յե շատ իջեցնել, հասցնելով մինչև 100—150 գրամի:

Անարատ կաթը քաշած կաթով փոխարինելիս պետք է իմանալ, վոր մոտավորապես 1 և կես կիլո քաշած կաթը համարժեք է մեկ կիլո անարատ կաթին:

Յերկրորդ յոթնորյակի առաջին որն սկսում ենք տալ քաշած կաթ, վորը պետք է տաքացրած լինի 65—70 աստիճան և դուրացրած—հասցրած 28—30 աստիճանի:

Չորրորդ յոթնորյակի առաջին որից կամ յերրորդ յոթնորյակի վերջը պետք է սկսել ուժեղ կեր: Առաջին որն ուժեղ կերի ամբողջ քանակը կարող է լինել 20—25 գրամ, այնուհետև դրան պետք է ավելացնել որական 25—30 գրամ, նայած հորթի մարտելու կարողութեանը: Դրա համար միասին յրեւոք է տալ և մաքուր աղբյուրի կամ գետի յեռացրած ջուր:

Իննեւորդ յոթնորյակի վերջն ուժեղ կերի քանակը կարելի յե հասցնել 600—800 գրամից մինչև 1 կիլոյի, նայած հորթի մեծութեանը:

Սրա պետք է սկսել տալ յերրորդ յոթնորյակի սկզբից, քիչ-քիչ, հետո տալ վորքան հորթը կուտի:

4. ՀՈՐԹԵՐԻ ԿԵՐԱԿՐՄԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ԿԱԹՆԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

1. Մնակաւ յերրորդ որը հորթին պետք է կշռել և այդ որից կաթն սկսել տալ քաշի համաձայն: Այնուհետև ամեն հնգորյակին հարկավոր է նորից կշռել և ավելացած քաշի համեմատ ավելացնել և կաթի քանակը: Պետք է միշտ հիշել, վոր ամենաաւագ մեծաշաւու շրջանը առաջին տասնորյակներն են և ընդհանրապես՝ առաջին յերկու ամիսները և այդ պատճառով այդ շրջանում հորթը պետք է առատորեն կաթ տառնա:

2. Լավ կլինի առաջին 20 որը հորթին կաթ տալ իր քաշի մեկ փեցերորդական մասի կամ մեկ յոթնորդական մասի չափ:

3. Հորթին հարկավոր է կաթ խմացնել ամանից, իսկ հորթով կթելու դեպքում թույլ չտալ, վոր մորը ծծի (տես գլուխ 5):

4. Առաջին 5—7 որերը պետք է տալ միայն մոր կաթը, վորք ասորարար ավելի լավ է մարսվում: Հետո կարելի յե և ուրիշ կովերի կաթից տալ: Նպատակահարմար է ջոկել հատուկ կովեր, վորոնք միանգամայն առողջ են, վորոնց կաթի յուղի միջին տոկոսը մոտավորապես 3,5—3,8 տոկոս է և յուղի գնդիկներն էլ մանր են, և դրանց կաթով կերակրել հորթերին: Մոր հիվանդութեան դեբում, իհարկե, կարելի յե տալ և ուրիշ կովերի կաթից, նույն իսկ առաջին հնգորյակում:

5. Հորթին պետք է կաթ տալ կթելուց անմիջապես հետո, վորպեսդի կաթը չսառչի: Սառած կաթը կարելի յե մեղմ կրակի վրա տաքաց. ել, վոր դոլանա և նոր կթած կաթի տաքութեան ընդունի (28—30 աստ.), սառը կամ չատ տաք կաթից հորթը կարող է փորացալ ստանալ:

6. Ամբողջ կաթնային շրջանում պետք է կաթ տալ աննվազն որական 3 անգամ: Նույնքան անգամ ել կարելի յե կովին կթել, յեթե լավ է կերակրվում և չատ կաթնառատ է: Հակառակ դեպքում՝ առավոտյան կաթից պետք է սլահել և ճաշին տաքացնել տալ:

7. Ամեն անգամ հորթին պետք է տալ այնքան կաթ, վոր նա հեշտութեամբ մարսի, միանգամից չատ կաթ տալ չի կարելի, վորովհետև դրանից հորթը կհիվանդանա:

8. Կաթը պետք է սլահել մաքուր ամանի մեջ և սառը տեղում, վոր չթթվի: Թթված կաթը հորթին չպիտի տալ:

9. Հորթին չի կարելի խմացնել հիվանդ կովերի կաթը:

10. Կաթը խմացնելիս չպետք է թույլ տալ, վոր հորթերը միանգամից, մի շնչում խմեն, այլ պետք է ընդհատումներով խմացնել, վոր լավ մարսեն:

11. Առաջին յոթնորյակից հետո կարելի չէ անարատ կաթի հետ տալ և քաշած կաթ, ավելացնելով միաժամանակ յերկուսի քանակն էլ: Քաշած կաթը պետք է անալոյժման յետացնել և տալ հոփացնել, վոր նոր կիթած կաթի ջերմությունն ընդունել, և անարատ կաթի հետ խառն տալ:

12. Քաշած կաթն անարատ կաթին հարկավոր է ավելացնել քիչ-քիչ և աստիճանաբար:

13. Յերրորդ յոթնորյակի սկզբից կարելի չէ սկսել անարատ կաթը փոխարինել քաշած կաթով՝ պակասեցնելով անարատը և ավելացնելով քաշածն՝ որական մոտ 200-400 գրամի չափ:

14. Նույն չըջանում պետք է սկսել տալ և ուժեղ կերեր, սկզբում քիչ, և հետո պետք է աստիճանաբար ավելացնել: Ուժեղ կերերը կարելի չէ տալ առանց սպասելու անարատ կաթը պակասեցնելուն: Այդ արվում է այն դեպքերում, յերբ քաշած կաթ չունենք և գրա փոխարեն անարատ կաթին ուզում ենք ավելացնել ուժեղ կեր:

15. Շատերը (Յուրմալիտ, Լիսկուն, Բաղդանով և այլն) խորհուրդ են տալիս ուժեղ կերերն սկզբնական չըջանում տալ ջրայի, լափի ձևով (չորվա), վոր հորթը խմի: Այս դեպքում ջարդած կամ աղած կերերը լավ մաղում են, բայց նն անում յետոյ ջրի մեջ, մաղով քամում են և տալիս, վոր հորթը խմի:

Մենք, ընդհակառակը, այն կարծիքին ենք, վոր հորթերին պետք է ուժեղ կերին սովորեցնել վոչ թե չորվա ուտելու միջոցով, այլ չոր գործիքամբ կերցնելով, կամ միայն մի փոքր թաց արած: Դրա մեջ մենք համոզվել ենք մեր արած փորձերի վրա: Այդ նույնիսկ անհրաժեշտ է անել, վորովհետև այդ ձևով ուժեղ կերն ավելի լավ է մարսվում, քան չորվայի ձևով, և բացի այդ՝ հորթի կրծքի վանդակը և փորն ավելի նորմալ են դարդանում, քան չորվայի դեպքում: Խոշոր տնտեսութուններում չորվա պատրաստելը մի ավելորդ աշխատանք է, վորը միայն բարդացնում և գրգռվարացնում է հորթերի աճեցումը:

16. Յերբման քաշած կաթի հետ տալիս են կաավատի սերմ՝ յուղի պակասը լրացնելու համար և այդ դեպքում պետք է կաավատի սերմն անալոյժման ջարդել, յեմել, չորվա չինել ու խմացնել կամ առանձին, կամ կաթի հետ:

17. Պետք է աշխատել ուժեղ կերերից ունենալ գոնե յերկուսը, վորովհետև մենակ մեկը ցանկացած ազդեցութունը չի թողնում հորթի գարգացման վրա: Որինակ՝ լավ է դարու ալյուրը վարսակի հետ տալ, կամ թեփը դարու ալյուրի կամ յեղիպաացորենի հետ: Իսկ ավելի լավ է, վոր կերը արվի յերեքից խառն (որինակ՝ թեփը, վարսակը և դարու ալյուրը միասին):

18. Ինչպես ասել ենք, ուժեղ կերեր տալը պետք է սկսել քիչից՝ որինակ՝ որական 20-25 գրամից վոչ ավել: Այնուհետև հարկավոր է որական մոտ 25-30 գրամ ավելացնել այն հաշվով, վոր կաթից կտրելու ժամանակ ուժեղ կերերի ընդհանուր քանակը լինի

600-800 գրամից մինչև մեկ կելո: Կաավատի սերմը կարելի չէ սկսել 5 գրամից, բայց հետագայում 100 գրամից ավելի չալիտ տալ, թե չէ փորը կարող է լուծել:

19. Ամեն անգամ պետք է հորթին այնքան կեր տալ, վոր տանք թերմացքի ուտել, իսկ ջուրը՝ վորքան ուզենա: Յեթե ուտելուց հետո մնացորդ է մնում, պետք է դնել ածել:

20. Յեթե կաթին ավելացնում ենք ուժեղ կերեր, հարկավոր է հորթին ջուր տալ, թեև ջուրը կարելի չէ տալ և զուտ կաթնային չըջանում, միայն թե նա պետք է լինի միանգամայն մաքուր և յեթե աղբյուրի չէ, պետք է յետացնել և դու վիճակում խմացնել: Ջրի տաքությունը պետք է նոր կիթված կաթի տաքությունն ունենա:

21. Յերրորդ յոթնորյակի սկզբից կարելի չէ սկսել տալ խոտ (չոր կամ կանաչ): Խոտը պետք է լինի մաքուր և փափուկ: Փշեր չպետք է ունենա և վոչ էլ պետք է բորբոսնած, հոտած և փոշոտ լինի: Հորթը հետզհետե սովորում է խոտ ուտելուն: Լավ է, յեթե սովորական խոտի հետ առվույտ էլ է տրվում: Հորթը խոտին աստիճանաբար է սովորում, պետք է թույլ տալ, վոր ուտի, վորքան կարող է:

22. Քուսպերը գոյարամարս են: Լավ է կաթնային չըջանում՝ 1-3-րդ ամիսներում հորթին տալ միայն կաավատի քուսպ:

Գյուղական կաավատի քուսպը չառ յուղայի չէ, հորթին կարող է մնասել, ավելի լավ է տալ Ռուսաստանից բերած կաավատի քուսպը: Պետք է խուսափել ստալին 2-3 ամսում բամբակի կերցնել հորթերին: Հորթին մնակ քուսպ չի կարելի տալ, այլ մյուս ուժեղ կերերի հետ խառն, այն էլ այն հաշվով, վոր ամբողջ քուսպի քանակն ուժեղ կերերի ընդհանուր քանակի մեկ ութերորդական մասից չառ չլինի:

23. Առաջին յոթնորյակից (չաթաթից) պիտի սկսել աղ տալ, որական մոտ $\frac{1}{4}$ թեյի դդալ, սկզբում կաթի, իսկ հետո չոր կերի հետ: Հետզհետե աղի քանակը պետք է ավելացնել:

24. Կերի կամ կաթի հետ խառն պետք է տալ նաև լավ ջարդած և փոշի դարձրած մաքուր կավիճ, սկզբում մեկհինգերորդական դդալ, բայց հետո պետք է հասցնել որական 2-3 թեյի դդալի (1 և կես ամսական հասակում):

25. Կաթ տալը պետք է շարունակել առնվազն 2 ամիս: Վորտեղ հնարավորություն կա քաշած կաթ տալու, լավ է շարունակել մինչև 3 ամիս: Իսկ յեթե հնարավորություն չկա, կարելի չէ կաթից կտրել 2-2 և կես ամսում:

26. Յեթե տնտեսության մեջ քաշած կաթ չկա և ստիպված պետք է տալ միմիայն անարատ կաթ, այդ դեպքում տեղական հորթերին պետք է խմացնել առնվազն 160 կելո կաթ (ընդամենը յերկու ամսում մեծիսներին՝ 185 կելո և մեծացեղերին՝ 240 կաթ): Այս քանակից ավելի կաթ հորթերին կարելի չէ չտալ,

յեթե, իհարկե, հնարավորութիւն կա հորթերին բաժականալու ուժեղ կեր տալու:

27. Յեթե տնտեսութեան տրամադրութեան տակ բաժականալու քաշած կաթ կա, կարելի չի տնտեսող կաթի քանակը մեծ չափով պակասեցնել և պակասը լրացնել քաշած կաթով:

28. Հորթին անհրաժեշտ կաթով բաժարարելու հնարավորութիւնը կախված է նաև կովի կաթնառատութիւնից, իսկ վերջինը՝ կովի սառցած կերից: Դրա համար չարունակ կովին պետք է լավ կերակրել, այսինքն՝ բացի խոտից ու դարմանից տալ նաև քուտայ, թեփ և այլ ուժեղ կերեր, ապա նաև սիլոս, ճակնդեղ և այլն: Ուժեղ կերով, սիլոսով և ճակնդեղով կերակրած կթի կովերն այնքան կաթ են տալիս, վոր հորթին ել է բաժական, տնտեսութեանն էլ:

29. Ամեն անգամ պետք է ուշադրութիւն դարձնել, թե հորթն ինչպե՞ս է ուտում, խմում, և ինչպե՞ս է նրա տրամադրութիւնը: Յեթե տրամադրութիւնը լավ չէ, պետք է աշխատել գտնել պատճառներն ու վերացնել: Ամեն մի հորթ ունի իր հակումներն ու հատկութիւնները: Մեկը լավ է մարսում և չուտ աճում, մյուսը՝ վատ և ուշ: Այդ բոլորի վրա պետք է հսկել և ուղղել նկատված սխալները, փորձել կերարտօնը, ավելացնել կամ պակասեցնել:

Ինչ վոր այստեղ ասված է, դրանցով պետք է գլխավորելն գլխավորվել և մոչ թե մեքենայորեն կատարել:

Գ. ԻՆՉՊԵՍ ՊԵՏԳ Ե ԿԵՐԱԿՐԵԼ ՀՈՐԹԻՆ ԿԱԹԻՑ ԿՏՐԵԼՈՒԾ ՀԵՏՈ

Կաթից կտրելուց առաջ հորթը պետք է այնպես ընտելացած լինի ուժեղ կերերին, վոր առանց կաթի կարողանա այդ կերերը լավ մարսել: Բացի դրանից, նա պետք է ընտելացած լինի և խոտի:

Յեթե անցյալ գլուխներում բերած խորհուրդները ճշտութեամբ կատարվեն, հորթերն արդեն այդ բոլորին ընտելացած կլինեն:

Պետք է հորթին չարունակել տալ ուժեղ կերեր, հետզհետե շատացնելով դրանց քանակն այն հաշվով, վոր 3-4 ամսական հասակում որակյան մոտ 1 կիլո 200 գրամ ուժեղ կեր ստանա: Հորթերին կերակրելու գաղտնիքներից մեկն էլ այն է, վոր նրանք սովորեն ապագայում լավ մարսել չոր խոտն ու արոտը: Դարմանը 7-8 ամսից չուտ չպետք է տալ: Կոպիտ կերերը լավ մարսելու համար հարկավոր է ուժեղ կերեր տալ, վորովհետև վերջինները շատ են նպաստում խոտը և դարմանը մարսելուն: Վորձերին ուժեղ կեր ավելի շատ պետք է տալ, քան եզերին: Արոտին պետք է սովորեցնել 2-3 ամսականից, յեթե այդ հասակին արոտ կա:

Մեկ տարեկան հասակից հետո ավելի լավ է վարսակ չուտ, վորովհետև նա գրգռում է և հորթերը դրա հետևանքով վաղաժամ են արբուժքի հասնում, վորը բոլորովին ցանկալի չէ: Այդ չընկած կարելի չի տալ քուտայ, թեփ և ջարդած յեղիպտացորեն կամ գարի իբար խառնած: Այնուհետև յոնջա, կորնդան և այլ լորիտացեղ խոտաբույսեր:

Արոտի ընթացքում պետք է յերեկոները և առավոտներն ուժեղ կեր տալ, մանավանդ այն ժամանակ, յերբ հորթերը հանդում չեն կշտանում:

Պետք է հսկել հորթի ախորժակի վրա և ընդառաջ դնալ նրա պահանջներին: Հեղորայակում մեկ անգամ հարկավոր է կշռել և ուսուղի, թե հորթի քաշն ավելանում է, թե վոչ: Յեթե չի ավելանում, ուրեմն կամ կերն և պակաս, կամ առողջութիւնը տեղը չի: Պատճառը պետք է վերացնել:

Անող կենդանիներին կերակրելու նկատմամբ դեռ վերջնական կանոններ չեն մշակված: Ամենահիմնականը հորթապահի կամ տավարածի աչքն է, նա պետք է ուշի-ուշով դիտի կենդանուն և անհրաժեշտ ուժեղ կերով և խոտով ապահովի նրա կանոնավոր զարգացումը:

Պետք է հիշել, վոր մեր տեղական հորթը լավ կերակրելու դեպքում մինչև մոտ 2 տարեկան հասակն որակյան ավելանում է 250—500 գրամ:

Յեթե այդքան չի ավելանում, ուրեմն պետք է ավելացնել ուժեղ կերի քանակը՝ փորձելու համար, թե հորթն ավելանալու ընդունակութիւն ունի, թե վոչ: Դրականի դեպքում պետք է կերն ավելացնել հնարավոր բարձր աճն ապահովելու համար:

Յերիտասարդ կենդանիներին համար արոտն ունի բացառիկ նշանակութիւն, դրա համար ել աճող կենդանիները պետք է որոտորեն ոգտվեն արոտից:

7. ՀՈՐԹԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԽՆԱՄՔԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

ԿԱՇՎԻ ՄԱՔՐԵԼԸ

Ամեն որ հորթի կաշին պետք է մաքրել: Մաքրել կարելի չի մաքուր շորով, ծղոտով, փափուկ խոզանակով: Պետք է մաքրել վոչ միայն կեղտից, ցեխից, այլև փոշուց, վորը կոտակվում է մաշի տակին:

ԼՈՂԱՑՆԵԼԸ

Տաք օրերին (ամառները) լավ է հորթերին լողացնել, բայց վոչ շատ սառը ջրով: Գետերում կարելի չի լողացնել միայն կետորից հետո, յերբ ջուրը տաքացել է և ողն ել տաք է: Լողացնելուց հետո պետք է շորով ցամաքացնել մարմինը: Պետք է խուսափել շատ փոքրերին (2-3 ամսականներին) սառը ջրով լողացնելուց: Դրանց լավ է լողացնել տաք բնակարանում գոլ ջրով և իսկույն մարմինը չորացնել: Յերեմն հարկավոր է լվանալ մարմինը և սապոնով (լավ է գործ ածել կանաչ կամ Կարբոլյան սապոն): Առանձին ուշադրութիւն պետք է դարձնել հորթի ճակատի, ծոճքակի և վզի մաքրութեան վրա. այդ մասերը պետք է սապոնով

վանալ, վերսկսեալս դրանց վրա կեդտ շատ և հաճաքում, վորն ստիպում և հորթին գլխով քորել դանազան առարկաներ, դրանց հորթը սովորում և հարու տալ և բացի այդ՝ շատ անգամ վրի վրա վերքեր են առաջանում:

ՄԻՋԱՏՆԵՐԸ

Ամեն որ մարմնի դանազան մասերում պետք և փնտռել միջատներ (տիզ, շնաճանձ, բուռ և այլն), վորոնք գլխավորապես լինում են չեքում, փորի տակ, պոչի տակ, վրի վրա, ականջները չուրջը և մարմնի այլ փափուկ ու նուրբ տեղերում, և վրջնայնեղ դրանց:

ԴՈՒՆԶԸ

Մծեղուց կամ կաթ տալուց հետո հարկավոր և դուռնը մաքուր քրով վանալ և ցամաքացնել մաքուր շորով: Նույն ձևով հարկավոր և մաքրել և կովի պտուկները:

ՍՄԲԱԿՆԵՐԸ

Հարկավոր և յերբեմն սմբակները նայել, արդյոք փուշ կամ քար չի լցված, կամ խրված մեջը, կամ կճղակները պոկած, կամ ճաքած չե՞ն: Անհրաժեշտ և կճղակները մաքրել-վանալ սառը ջրով, իսկ կարիք յեղած դեղքում ախտահանել: Մեծացած սմբակները կտրել, կարճացնել:

ԴՆԶԱԿԱՆԵՐ

Մենք արդեն դիտեց, վոր հորթերը վատ սովորություն ունեն իրար դնչերը լիզելու, մաղն ուտելու, պորտը և ականջները ձծելու, թոկերը, փայտյա մասերը կրծելու, իրենց տակը փռած ցամաքը (ծղոտ, խոտ, փայտ և այլն ծամելու և կուշ տալու, վորի պատճառով նրանք հաճախ հիվանդանում են սպիտակ փորլուծով, ստամոքսի և աղիքների բորբոքում են ստանում և հաճախ սատկում: Դրա առաջն առնելու համար հարկավոր և նորածին հորթերին դնչկալ հաղցնել (տես նկար 10 և 11): Այդ դնչկալը սովորաբար չինում են մավթուլից, իսկ ծայրը մետաղյա թափից, բայց կարելի յե հյուսել և ծղոտից կամ ուռնուց, զամբյուղների կամ հաստ ծղիկների նման: Ամեն անգամ ուտելուց կամ խմելուց հետո հարկավոր և հաղցնել դնչկալը և թողնել մինչև հետևյալ ուտելը: Այդպես հարկավոր և չարունակել մոտավորապես մեկ ամիս, վորից հետո կարելի յե վերջ տալ դնչկալի դործածությանը:

ԶՐՈՍԱՆՔ ԵՐՏԻՆ

Յերբ հորթերն արդեն ամբացել են և 2-3 ամսական են դառել, կարելի յե նրանց հետզհետե ընտելացնել դրսի ցուրտ ոդին, ամեն

ար կարճ ժամանակով (1-2 րոպեյով) գլոտանքի հանելով: Շատ ցուրտ և քամի ժամանակ չի կարելի դուրս հանել: Դուրս բերելուց առաջ պետք և հորթերին լավ կերակրել և մաշկը ցամաքացնել:

ԶՐՈՍԱՆՔ ՏԱՔԻՆ

Պետք և աշխատել տաք ժամանակ հորթերին, ինչ հասակի յե վոր նրանք լինեն, պահել միշտ դուրսը և ման ածել: Նորածիններին չպետք և յերկար պահել թեժ արևի տակ, այլ մեծ մասամբ ստվերներում:

ԱՐԱԾԵԼՈՒ ՍԿԻԶՐԸ

Արածելու անհրաժեշտ և ընտելացնել արդեն 2-3 ամսական հարակից:

Նկ. 10. Հորթուկի դնչկալը

Նկ. 11. Հորթուկը դնչկալով

ՀՈՐԹԻ ՏԱԿԸ

Հորթի տակը պետք և լինի տաք, ցամաք, փափուկ և մաքուր: Տակը պետք և ծղոտ (հարդ) փռել և չուտ-չուտ փոխել: Ամեն անգամ հարկավոր և հորթի կղկղանքը խփույն ևեթ հավաքել և հեռացնել, հակառակ դեպքում հորթը կարող և վրան նստել, բացի դրանից կղկղանքն սկսում և քայքայվել և սաստիկ վատ հոտ արձակել:

ԱՂԱԼԸ

Պետք և աշխատել հորթին անկապ պահել աղալում կամ վանդակում, բայց մի աղալում չի կարելի մեծ քանակությամբ հորթեր միտոխն պահել: Յերթ հորթերը շատ են, լավ և բաժանել

աղալը միջանի մասի և յուրաքանչյուրի մեջ պահել միայն 3-4
դուրս հասակակիցներ: Յեթե տեղի պակասութիւն չկա, ամենից
լավն է յուրաքանչյուր հորթի համար առանձին բաժանումը (վաճառ-
քի):

Նկ. 12. Խնչպես պետք է դրված լինի մուրը, վոր հորթն ուտելու
ժամանակ ուղիղ կանգնած լինի (ըստ Կրտսերների):

դակ) շինել մոտ 2,7 քառ. մետր տարածութեամբ (1,5 մետր քառ-
մետր, 1,8 մետր յերկարութեամբ): Աղալի ցանկապատը կա-
րող է ունենալ մոտ 1,5 մետր բարձրութիւն:

Նկ. 13. Ոտը բարձր է կախ արած, վորի շնորհիվ հորթի մեջքն էլ է
ծալում, վիզն էլ (ըստ Կրտսերների):

Լավ կլինի աղալի կամ վանդակի մի կողմը ճաղերից շինել և
վերջիններն աշտակա կապնել, վոր հորթերը կարողանան ճաղերի

արանքով դուրսները դուրս հանել և կաթ խմել կամ ուժեղ կեր
ուտել: Յուրաքանչյուր հորթի համար ճաղերից մեկը կարող է
շարժական լինել. ճյուղերի հեռավորութիւնը մեկը մյուսից պետք
է այնքան լինի, վոր հորթը կարողանա միայն դուրսը հանել և վոչ
թե կուրծքը, և չկարողանա դուրս գալ վանդակից: Պետք է վան-
դակի առաջ ներքևի մասում կաթի դուլներ ամրացնելու համար
հարմարութիւն լինի շինված, վոր կաթ խմելու կամ ուժեղ կեր
ուտելու ժամանակ դուլները վայր չընկնեն. կարելի յի և մեխեր
խփել և դրսից մեխերի վրա ամրացնել դուլները:

ՄՍՈՒՐ

Ամեն մի հորթի համար կարելի յի շինել և առանձին մուրը
չեմենտից կամ փայտից, վոր կարելի լինի թե՛ խոտ տալ հորթին
և թե՛ ուժեղ կերեր: Յեմենտի մուրը լավ է նրանով, վոր կարելի
յի միշտ մաքուր պահել: Մուրը պետք է տնայես դրված լինի,
վոր հորթն ստիպված չլինի վիզը բարձրացնել և մեջքը ծռել, այլ
ուտելիս հանդիստ կարողանա կռանալ: Ոտի համար կարելի յի
շինել են ճաղեր, ճաղերի հետևից խոտ քաղելու ժամանակ հորթի
մեջքը պետք է ուղիղ դիրք ընդունի (տես նկ. 12 և 13):

ՀԱՏԱԿ

Հորթի համար ամենալավ հատակը ցեմենտն է, վորի վրա
պետք է շինել տախտակե շարժական հատակ, բայց աշտակա, վոր
տախտակի և ցեմենտի մեջ արանք լինի և հնարավոր լինի կարիք
յեղած դեպքում տախտակները վերցնել, ցեմենտը լվանալ և նո-
րից տեղը դնել: Յեթե անտեսութիւնն այդ հարմարութիւնը չու-
նի, հորթերի տակը պետք է չափ ծղոտ փոխ, վոր տակը տաք և
փափուկ լինի:

ԱՂԱՆՆԵՐԸ ՍԱՐԵՐՈՒՄ

Աղալները սարերում (յայլադներում) յերբեք բացթողա չպետք
է շինել այլ անպայման ծածկած, վոր հորթերը չմնան անձրևի
և խոնավ մառախուղի տակ և տուժեն քամուց, կարկաղի և
անձրևից: Սրանք բոլորն էլ վնասակար են (մանավանդ գիշեր-
ները), և այդ պատճառով հորթերը բնութեան այս պատահարներից
պետք է ազատ լինեն: Բացթողա աղալները միշտ ցեխով լինեն
լինում, մանավանդ անձրևից հետո: Այդ միանգամայն անթույ-
լատելի յի: Յեթևից և խոնավութիւնից հորթերը սաստիկ տու-
ժում են, մրսում, հիվանդանում և սատկում: Սարերի աղալները
պետք է առողջապահական բոլոր պայմաններին բաժարարեն:

ԿԱՐԿՈՒՏ, ԱՆՁՐԵՎ

Անձրևի կամ կարկաղի տակ ընկած հորթերի մարմինը պետք է
ցամաքացնել, մանավանդ սարերում, և ներս տանել, կամ շորով
ծածկել, վոր չմրսեն:

ՄԻԶԱՆՏՈՒԿ ՔԱՄԻ

Միջանցուկ ըստ լինելից պետք է խուսափել, վոր հորթերը
չմրսեն և չհիմանդանան:

გობრ

Զգեստը ե թույլ տալ, վոր հորթերը կեղտառ ջուր խմեն, մա-
նավանդ ճահճոտ տեղերից : Մինչև 5-6 ամսական հասակը պետք
է աշխատել հորթերին ապահովել ձաքուր ջրով (աղբյուրի կամ
ձաքուր դեղի) :

ՎՈՐՁԵՐԸ ՅԵՎ ԵԳԵՐԸ

Վորձերն ու եղբոր 4-5 ամսական հասակից պետք է իրարից բաժանել և ջուկ աղաչներում պահել: Լավ կլինի նույնպես, վոր տառնձին-տառնձին արածեն:

ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔ

Հորթերը հետ պետք է վարվել մեղմ, չպիտի չարացնել կամ ծեծել: Կուպիտ և վատ վերաբերմունքը պատճառ է դառնում, մոր նրանք հարուստի, չար և անհաշտ դառնան: Լավ, մեղմ վերաբերմունքի զեպքում, ընդհակառակը, նրանք հանգիստ և մեղմ բնավորություն են ձեռք բերում:

ՀՈՐԹԱՆՈՑԻ ԶԵՐՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հորթանոցը (գոմբ) սառը չարեաք է լինի, հորթների համար
լավ է 10-12 աստիճան ջերմություն Յելլիոնալի ջերմաչափով:
Սրանից տաքը ցանկալի է, վորովհետև տաքին սովորելուց ցրտին
հեճ դիմանում և հեշտությամբ մրտում են:

ԱՌԱՋԻՆ ԲԵՂՄՆԱԿՈՐՈՒՄԸ

Յերինջներին 2—2 և կես առթեկանից շուտ չլիափ ծածկել, վոդ
բովհեռե. վաղաժամ բեղմնավորումն ու ծնելը շատ վատ է աղ-
վում նրանց հետագա գարգաղման և ծանախանդ կախիտավուրթյան
միջև, և պետք է եղբրին արուններից ջուր պահել:

Յուլիկների նկատմամբ ել պետք է լինել զգուշ: Նայած ընդհանուր վարդապետանք, 2—2½ տարեկանից չուտ չպիտի դործադրել:

ሀ.ገሀ.ሀ.ሀ.ሀ.ሀ.

Շատ սգտակար և ցուլերին սովորեցնել թեթև աշխատանքներ
կատարել:

8. ԱՐՈՏԸ, ՀՈՐԹԵՐԻՆ ՍԱՐ ՏԱՆԵԼԸ
ՀՈՐԹԱՐԱԾՆԵՐԻ ՎՈՐԱԿԸ

Վոչ մի կեր (բացի կաթից) այնքան լավ ազդեցութիւն չունի հոբիթերի զարգացման վրա, Վորձան լավ, կանաչ խոտը: Այդ պատճառով արտուր հոբիթերի համար ունի մեծ նշանակութիւն: Մյուս կողմից արտուր ժամանակ հոբիթերը ման են դալիս, մարզվում են, արշան շրջանառութիւնը արագ ե կատարվում, ուստի և արագ են աճում: Արտուր հնարավորութիւն ե սաւիտ հոբիթերին որվա մեծ մասը լինել դուրսը, արեւի տակ և շնչել մաքուր ոդ, իսկ մաքուր ոդն ու արեւը շատ առողջարար կերպով են ազդում մտադաշ կենդանիների աճման և զարգացման վրա:

Արտատւմ մեծացած հորթների վտակը տալով սամուր և լինում, վտակներն ու սմբակները պինդ ու զիւստիւն: Նրանք ընտելանում են դժվար լանջերին, քարքարոտ տեղերին, բարձրանում և իջնում են, վտրի շնորհիվ դարձանում և ամրանում են մկանները, սկրտը և թոքերը: Տանը մնացած, արտա չգնացած հորթները մնում են թույլ և քնքուշ: Մեր պայմանների համար այդպիսիներն անպետք են:

[illegible]

Սյուզեթն պահելով՝ հորթերը կանոնավոր չեն աճում, չեն մեծանում: Յեթե հորթը մատաղ հասակում կերտապահա չեղավ, ապա դաշտում վորժան ուղում եք կերակրեք, նա իր պակասը չի փխտապաշտում և ավարդալուծ արդյունավետ թուրակաղած է:

Մարանից պարզ է, վոր հորթի արուրը պետք է լինի առանձնապես առատ և սննդաբարձր, վորթիկայի նա վտրք տարածուի յունից պես առատ և սննդաբարձր, կերն ուտել և կշտանայ: Արուրը չպետք է կարողանա անհրաժեշտ կերն ուտել և կշտանայ: Պետք է աշխատել հանդիստ տեղ արահետու լինի տնից, բինայից: Պետք է չորանց չպետք է հոգնեցնել և չափազանց չառածացնել հորթիկին, նրանց չպետք է հոգնեցնել և չափազանց չառածացնել: Չարհճուր և քարոտ տեղերից պետք է հեռու պահել:

Ինչպես ասել ենք արդեն, վերջում ել արտադր լաւ լինի, հաշ-

կապոր ե առաքիտները և մանավանդ յերեկոներն արոտից վերա-
դառնալուց հետո հորթերին ուժեղ հավելլալ կեր տալ: Վորքան
արոտն աղքատ է, այնքան ել հավելլալ կերը շատ պետք է լինի:

5-6 ամսական և սրանցից մեծ հորթերին հարկավոր է ան-
պայման սուր տանել, վորովհետև նախ՝ սարի խոտը սննդաբար
է, ապա՝ հորթերի համար մեծ նշանակութիւն ունեն նաև բարձր
շենքերի ողն ու արեւը:

Բարձր լեռներում ողն ավելի մաքուր է և ավելի նոսր: Նոս-
րութեան հետեանքով արջան չըջանառութիւնն արադանում է և
արջան կարմիր գնդակիկներն ավելի արագ են բաղմանում: Իոկ
ամենամեծ նշանակութիւն ունեցողը սարի արեգակն է իր ճառա-
գոյթներով: Այդ ճառագայթները բուժիչ են, նրանք բուժում են
և ամբացնում հիվանդոտ, թուլակաղմ հորթերին, նպաստում են
նրանց մեծանալուն, աճելուն, վորովհետև այդ ճառագայթների
ազդեցութեան նստի մարմնի բլիշները, ինչպես նաև արջան կար-
միր գնդակիկներն արագ են բաղմանում: Վորքան բարձր է արոտա-
անդն, այնքան ավելի մեծ է արեւի բարերար ազդեցութիւնը հոր-
թերի մեծանալու և աճելու վրա: Սրանից պարզ է, վոր հորթերին
սուր տանելն անհրաժեշտութիւն է: Բացի դրանից արեւը մարմնի
մեջ առաջացնում է և վիտամիններ, վորոնք նպաստում են հորթի-
րի վոսկրակազմի ամրապնդմանը:

Սար գնացող հորթերին պետք է նախապես սովորեցնել արո-
տին: Դրա համար դարնան արոտը վրա հասնելուն պես անհրա-
ժեշտ է հորթերին տանել մոտակա հանդերն ու արոտատեղերը,
սկզբում կարճ ժամանակով, իսկ հետո հեռուցեմ յերկարացնե-
լով արոտի տեղութիւնը: Սաղի արոտի պայմանները շատ
դժվար են: Արոտին անսովոր, խամ հորթերը սոված են մնում,
չեն կարողանում դժվար պայմաններում արագ չըջել և իրենց հա-
մար հեշտութեամբ կեր ճարել: Նրանք չեն կարողանում դրսի
պայմաններին դիմանալ (ցուրտ, անձրև, քամի և այլն), շատ
միտում են, հոգնում, հիվանդանում և ամբողջ ամառվա ընթաց-
քում չեն կաղզուրվում, թույլ են մնում: Փորձված հորթերը
դրանց նեղում են, բայց խոտերն իրանք են ուտում, իոկ թույլերին
թողնում են միայն վատ արոտի հուշին: Այդպիսիներին ավելի
լավ է բոլորովին սարը չտանել, այլ թողնել դառնում: Սար գնա-
լու համար հորթը պետք է սովորեցնել չորս ամսական լինի և ինչպես
ստացինք՝ արոտին սովոր:

Արոտին սովորեցնելուց բացի, սար գնալուց առաջ անհրա-
ժեշտ է նայել հորթի ամբիներին, և յեթե շատ յերկարացած են,
հարկավոր է կտրել, ինչպես կտրում են մարդու յեղունդները:
Ընդհանրապես յեղունդների վրա հարկավոր է հսկողութիւն ունե-
նալ, մաքուր պահել, վերք յեղած դեպքում ախտահանել, փաթա-
թել և այլն:

Արոտի ժամանակ մի շարք միջատներ, ճանճեր, բոռեր, դա-
նադուն տեսակի տիպեր և կոչող բույսեր նեղացնում են հորթի-

րին: Հարկավոր է միշտ նայել և մաքրել հորթերի կաշին դրանցից:
Շատ շոգերին չափաի արոտ տանել՝ այդ միջատներից աղատ պա-
հելու համար:

Վորպեպի արոտն իր նպատակին ծառայի և ամենաբարերար
ազդեցութիւնն թողնի հորթերի աճման և դարդացման վրա, հա-
կավոր է կանոնավորել և ուղեկոնալ հիմքերի վրա դնել հորթերի
տրածացնելը: Դրա համար նախ և առաջ պէտք է հորթերին պա-
տահական արոտներից աղատել, վորտեղ հորթը դուցե մի որ կըշ-
տանում է, բայց միջանի որ սոված է մնում: Հարկավոր է նրանց
համար հատուկ արոտատեղեր ստեղծել, վորտեղ հորթերն ամեն
որ առատ կեր կարողանան գտնել իրենց համար: Այդ նպատակով
անհրաժեշտ է, վոր տնտեսութիւնն իր հողերից հորթերի քանակի
համապատասխան հողամաս հատկացնի հորթերի արոտին, ցան-
կապատի և աղատ դահի մեծ կենդանիներից, դառներից և վոշ-
խարներից: Վոշխարներն ու դառները արոտում, վաչացնում են ա-
րոտը, իսկ մեծերը նախ խանդարում, հրում են հորթերին, վորի
պատճառով սրանք վրիվում են լավ արոտից: Այդ արոտատեղը
պետք է այնպես սպասարկել, վոր մի կողմից խոտն իրար տեղը
չարորդի, մյուս կողմից յերկար ժամանակ չարածելուց չվաճառ,
չկոշտանա:

Դրա համար հարկավոր է հորթերի արոտատեղը մասերի բա-
ժանել և հերթով արածացնել: Արածելու ժամանակաշրջանները
պետք է այնպես դասավորել, վոր մինչև մի մասի արածացնելը
նախորդ կտորներում խոտը նորից գուրս յեղած լինի: Վաճառք
խորհուրդ են տալիս այդպիսի արոտատեղերում հորթերին կապել
(որդել), բայց միայն մի տարեկաններին և վոշ վորերին: Վերջին-
ները պետք է աղատ չարժին: Այդպիսի հողամասերում լավ է
արոտին հարմար խոտեր ցանել, վորոնք թե անդաբար լինեն, թե
հողին ու կլիմային հարմար և բերքաւատ: Նախքան ցանելը հա-
կավոր է արոտները կարգի բերել, մաքրել վաշթիկից և փշա-
բույսերից, թունավոր և անպետք բույսերից, քարերից, ճիւղա-
տեղերը հորացնել, վորտեղ հնարավոր է, փոցիւնել, գետնի յերեսը
բարձրել: Կարելի չէ հորթերի արոտի համար հատկացնել և վաթե-
լահողերից՝ արհեստական արոտավայր դարձնելու նպատակով:

Կոլեկտիվ և խորհրդային տնտեսութիւնները պետք է իրենց
հանդի բաժանուլն կտորը հատկացնեն հորթերին, բարեկարգ վե-
ճակի բերեն արոտատեղերը և թույլ չտան, վոր այդտեղ ուրիշ
կենդանիներ արածեն: Այդպես պետք է անեն թե սարում և թե
դրոպում:

Հորթերին արածացնելը շատ պատասխանատու և դժվարին
արհեստ է: Արածացնելու միջոցով կարելի չէ հորթերին հարկա-
դրել, վոր նրանք մինչև առաջին խոտը լրիվ չարածեն, առաջ
չընան: Կարելի չէ արածելն այնպես դասավորել, վոր հորթերը
սուղ արոտներումն ել կշտանան: Դա կախված է հորթարածներից,
հորթապահների շնորհից, նրանց պիտակցութիւնից և այն վեջա-

բերմունքից, վոր նրանք ունեն գիտի կենդանիներն ընդհանրապես
և զեղի հորթերը մասնավորապես: Վատ հորթարածը հորթերի
տանջանքն ու դժբախտությունն և լավ՝ նրանց յերջանկությունը:
Վատ հորթարածը հորթերին կտանի հանգը և սոված կրերի, կտա-
նի ջուրը ծարավ կրերի: Նրա ճիպտութի տակ կուշ ու հուպ են գա-
լիս հորթերը, նիհարում են, վոչ կերածն և նրանց աչքին գալիս,
վոչ խմածը: Հասկանալի չէ, վոր այդպիսի վերաբերմունքն ազ-
դում է կենդանիների մատաղ սերնդի դարգացման վրա ամենա-
բացասական կերպով:

Մրանից առաջանում է հորթապահների վորակի խնդիրը:

Առանց լավ հորթապահների լավ հորքեր չենք կարող ունե-
նալ:

Գյուղում նրանք մեծ մասամբ յերեխայք են, անվորձ, անդի-
տակից, հորթերի հետ վարվելու և արածացնելու ձևերը չգիտեն:
Մեհրաթեշտ և իրեն հորթապահ վարձել ավելի պատրաստված և
խելքը գլխին, բարեխելձ մարդիկ:

Լավ հորթապահը վոչ միայն արածացնելու համար և հարկա-
վոր, այլև ժանալանդ դոմում պահելու համար:

Հորթապահների վորակը բարձրացնելուց, կարելի չէ ասել,
մեծ չափով կախված է մեր անասնապահության բախտը: Հենց այդ
պատճառով անհրաժեշտ է, վոր կոլտնտեսությունները և խորհ-
անոնությունները հորթապահների դասընթացքներ կազմակե-
րեն և պատրաստեն իրենց համար վորակյալ հորթապահներ:

9. ԾՆԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԿԱՆՈՆԱՎՈՐՈՒՄԸ

Պայիտնալ անասնապահության խոշոր խնդիրներից մեկը պետք
է լինի գյուղատնտեսական կենդանիների ծնելու ժամանակի կա-
նոնավորումը: Ծնելու ժամանակի մոտավոր՝ կանոնավորումը դո-
յություն ունի մեզանում վոչխարաբուծության և մասամբ ել խո-
զաբուծության մեջ: Վոչխարի և խոզի ծնելու ժամանակը սովո-
բարար հարմարեցվում է գարնան սկզբին, այն հաջվով, վոր ծնեն
կանաչ արոտը հասնելուց մոտ մի ամիս առաջ: Դրա համար էլ
խոյերին (դոչերին) ու վարագներին ջոկ են պահում եղբրից և
խառնում են, յերբ հարմար են գտնում:

Տալարի ծնելու ժամանակը մեզ մոտ ամենին չի կանոնավոր-
վում: Հորթերի ծնունդն ընդհանրապես տեղի չի ունենում տարվա
բոլոր յեղանակներին, իսկ մեծ մասամբ՝ դարձյալ ձմեռվա վեր-
ջին և գարնան սկզբներին (փետրվար—ապրիլ ամիսներին): Դրա
պատճառն այն է, վոր կովերը մեծ մասամբ ցուլի չեն դալիս մա-
լիս, հունիս և հուլիս ամիսներին՝ արոտում, յերբ արդեն ձմռան
բացածությունն ու հյուսվածությունն անցել է և իրենք կազ-
մալվել ու առողջացել են վորի հետեցանքով սկսում են ցուլով
դալու պահանջ դալ հենց այդ ամիսներին:

Ծնելու ժամանակը շատ է ազդում թե հորթերի դարգացման և
թե կովերի կաթի քանակի վրա: Բազմաթիվ դիտողություններն ու
փորձերը ցույց են տվել, վոր տարբեր ժամանակներում ծնված
հորթերը տարբեր կերպով են դարգանում: Որինակ՝ աշնան վեր-
ջին ծնվածներն ավելի լավ են դարգանում, քան գարնան սկզբինը,
իսկ սրանք ավելի լավ են դարգանում, քան ամառվա ծնվածները:
Հորթերի լավ աճելու և դարգանալու տեսակետից՝ ծնելու ամենա-
լավ ժամանակը համարվում են աշնան և ձմեռվա ամիսները, այ-
սինքն՝ հոկտեմբեր, նոյեմբեր, դեկտեմբեր և հունվար ամիսները:
Այդ ամիսներին ծնված հորթերը սովորաբար լավ են աճում և
դարգանում, յեթե, իհարկե, տաք բնակարաններում են ապրում,
չեն մրսում և կանոնավոր սնունդ են ստանում: Աշնան և ձմռան
ծնված հորթերի լավ դարգանալը բացատրվում է նրանով, վոր

1. Կովերի հղիությունն անցնում է բարենպաստ պայմանե-
րում, ամառվա օրերի լավ ժամանակ, յերբ կովն առողջարար
սնունդ է ընդունում և միշտ արոտում լինելով՝ յենթարկվում է
արևի ազդեցությանը, սնվում է կանաչ վիտամիններով, առատ
խոտով: Մաքուր ող է շնչում և չարժան մեջ է գտնվում:

2. աշնան և ձմռան ծնված հորթերն արդեն մեծացած և պատ-
րաստ են լինում գարնան և ամառվա արոտից առաջնադուռն չա-
փով ողովելու համար: Իսկ հայտնի չէ, վոր կանաչ արոտը շատ
լավ աղդեցություն ունի հորթերի դարգացման վրա: Վերջան մեծ
հասակում է հորթն արոտի անցնում, այնքան նա ավելի լավ է
ոգտվում արոտից: Ծնունդը հարկավոր է կանոնավորել այն հաշ-
վով, վոր կանաչ արոտի լավ ժամանակը հորթը գտնե չորս ամառ-
կան լինի: Այդ անհրաժեշտ է մանավանդ սարերում մատուցող հորթերն
արոտից չեն կարողանում լավ ոգտվել և մնում են թույլ: Դրա հա-
մար էլ պետք է այդ մտքով կանոնավորել կովերի ցուլով դալը,
հիշելով, վոր կովերի հղիությունը տևում է մինչև 9 ամիս և 10-15
օր:

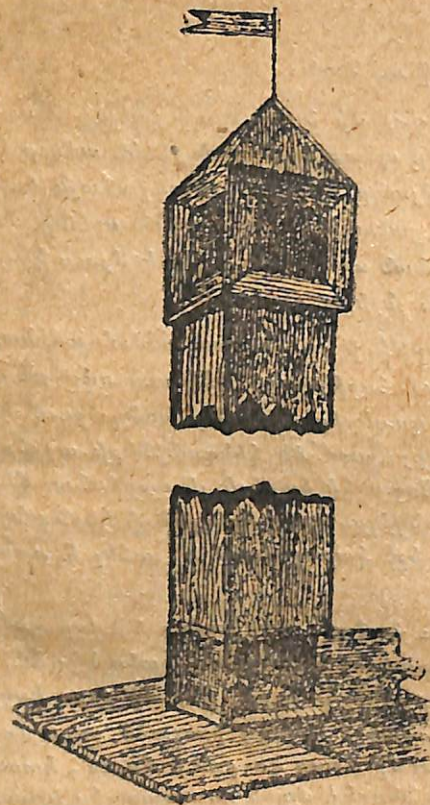
3. աշնանածին և ձմեռածին հորթերն իրեն մեծացած հոր-
թեր, ամառվա չոբին և ցրտին (սարերում) լավ են դիմանում և
ճանճերից ու բզեզներից այնքան չեն տուժում, ինչպես մատուցա-
ները:

4. աշնանն ու ձմեռները լավ խնամքի պայմաններ ավելի շատ
կան կոլտնտեսություններում և խորհանոնություններում, նրանք
կարող են ավելի կանոնավոր խնամել ու կերակրել իրենց հորթե-
րին:

5. հայտնի չէ, վոր նոր ծնած կովն առաջին 2-3 ամիսն ըն-
դունակ է շատ կաթ տալու և տալիս է, յեթե կերը բավարար է լի-
նում: Մյուս կողմից էլ գիտենք, վոր գարնան և ամառվա կանաչ
արոտը կաթ առաջացնելու վրա շատ լավ է ազդում: Այնպես վոր,

վումբի գոմի ողի մեջ և վոչ թե հոսի ուղղակի կենդանիները վրա: Մի այդպիսի խողովակ բավական է մոտ 20 դրուխ խողոր կենդանիների համար, յեթե գոմի ծավալը համապատասխանում է կենդանիների քանակին (20-22 խոր. մետր ող մեծատավարի համար):

Կոլեկտիվ և խորհրդային տնտեսությունների գոմերում լավ է կառուցել կինգի (ամերիկական) սխառեմի վենտիլյացիա, վորը նույնպես լավ արդյունք է տալիս:

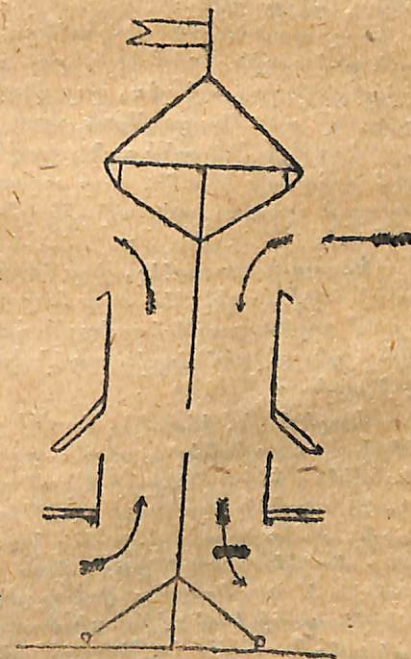
Նկ. 14. Մուրի ողանցքը.

Նկ. 15. Ողանցք խողովակը միջից խաչաձև կտրած:

Մեր գյուղական գոմերի ամենամեծ պահասություններից մեկն էլ մթնոլթյունն է: Մութ գոմերում յերբեք առողջ ող չի լինի Արևի լույսն անտահանում է գոմը, վոչնչացնում է հիվանդաբեր բակտերիաներին, տաղճարար աղբեղություն թողնում կենդանիների վրա և աշխուժացնում նրանց: Լույսի կարիքը զգում են մանավանդ մատղաշ կենդանիները, վորովհետև, լույսը նպաստում է նրանց արագ աճելուն և զարգանալուն: Լուսավոր գոմում կենդանիների տեսողությունը լավ է զարգանում: Իսկ մութ գոմերում տևողու-

թյունը փչանում է: Դրա համար ել գոմերը պետք է լինեն լուսավոր: Այդ պատճառով հարկավոր է կոլեկտիվ և խորհրդային տնտեսություններում գոմերը շինել պատուհաններով: Պատուհանները պետք է շինել ույն հաշվով, վոր նրանց ապակիների մակերեսը կազմի հատակի մակերեսի 10-12-րդ մասը:

Մեր գյուղական գոմերն այնպես են շինված, վոր դժվար է նրանց մաքուր վիճակում պահել: Հատակը հողից է, լավ չի մաքրվում, հողը ծնում է մեղր, վորից ներխուժում է գոմի ողը, հոտում: Այս բոլորի շնորհիվ բուն են դնում զանազան հիվանդությունների սպորմեր և վարակում են կենդանիներին: Տավարի տակը պետք է շինել ջուր չծծող և հեշտ լվացվող նյութերից (ցեմենտ, սալ քար): Գոմի առաստաղը հարկավոր է այնպես շինել, վոր վերևից հող չթափվի, մսուրները պետք է շինել ցեմենտից կամ մաքուր տախտակից, վոր կարելի լինի ժամանակ առ ժամանակ լվանալ:

Նկար 16.

Մուրի ողանցքի խողովակի սխեման Մլաքները ցույց են տալիս ողի հոսանքի ուղղությունը:

11. ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Թե խնամքը և թե կերակրելը նպատակահարմար հիմքերի վրա դնելու համար հարկավոր է խոչոր անասնապահական կոլեկտիվ և խորհրդային տնտեսություններում հորթերը բաժանել խմբերի՝ ըստ հասակի: 1—7 որական հորթերը յուզագործական տնտեսու-

թյուններում պահանջում են մոտավորապես միատեսակ խնամք և կերակրման ուժեղ (մոր կաթ, միայն անարատ կաթ, և այլն) : 8—21 օրականները (նույն տնտեսություններում) անարատ կաթից բացի ստանում են և քաշած կաթ և խաշած կտավատի սերմերի չորվա, բայց դեռ ուժեղ կեր չեն ընդունում :

22 օրականներից բարձր հասակ ունեցողներն ստանում են և ուժեղ կեր (պանրադորձական և յուղադորձական տնտեսություններում) :

Այսպիսով յուղադորձական տնտեսություններում ստացվում է յերեք խումբ, պանրադորձարանում՝ յերկու :

Հորթանոցում յուրաքանչյուր խմբին պատկանող հորթերը պետք է դասավորված լինեն իրար կից վանդակներում, լավ և մեկական հորթ յուրաքանչյուր վանդակում :

Հորթերի կերակրման և խնամքի նկատմամբ պետք է կիրառել դորձարձային ձևն, ամենախիստ կերպով վերացնել դիմադրկությունը : Այդ միայն կապահովի հորթերի մահացությունը բարձր տոկոսի վերացումը :

Այդ պատճառով անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր հորթապահին կամ բրիգադին հանձնել վորոշ քանակությամբ հորթեր, սկսած նորածիններից, այնպես, վոր վերջին հաշվով մի հորթապահի կամ բրիգադի տրամադրություն տակ կարող են լինել ամեն հասակի հորթեր : Այս ձևն ունի այն առավելությունները, վոր հորթապահը կամ բրիգադը գիտեն, վոր տվյալ հորթերի մեծացնելու ամբողջ հոգսը և պատասխանատվությունը մինչև վերջը միայն իրենք են տանում :

Կարող է պատահել, վոր հորթապահին կամ բրիգադին մի հասակի հորթեր ընկնեն. այդ կարող է լինել այն դեպքում, յերբ մի որում դորձարձային նորմային համասար հորթեր են ծնվում : Այսպիսի դեպքերում հորթապահի կամ բրիգադի աշխատանքն ավելի կհեշտանա :

Կարելի չէ, իհարկե, հորթերը հորթապահների կամ բրիգադների վրա բաժանել և ըստ հասակի : Այսինքն՝ 1—7 օրականներին հանձնել մի հորթաբաժնի (կամ բրիգադի, յեթև խումբը մեծ է), 8—21 օրական հորթերին հանձնել հորթապահների մյուս խմբին և այլն, սակայն այս ձևը մեզ նպատակահարմար չի թվում, քանի վոր ժամկետն անցնելուց հետո հորթերն անցնում են հետևյալ խմբին և հորթապահը փոխվում է : Այս դեպքում յուրաքանչյուր հորթապահի կամ բրիգադի պատասխանատվությունը շատ կարճ է տևում : Նախկին հորթապահի վերջին օրերում թույլ տված անփութությունը հետևանքով հորթերը կարող են հիվանդանալ հաջորդ հորթապահին հանձնելուց հետո և այդպիսով կվերականգնվի դիմադրկությունը և կզգալորանա պատասխանատվի հայտարարումը, մի բան, վոր հանդուրժել չի կարելի :

Այդ պատճառով մենք ավելի նպատակահարմար ենք համարում, յերբ հորթապահը կամ բրիգադն իրեն կցած կամ հանձնած

հորթերի համար ամբողջովին պատասխանատու չէ սկզբից մինչև վերջը (առնվազն մինչև 6 ամսական հասակը) :

Հորթերին պահելու ամենաըժվար չրջանն առաջին տասներկու և և այնուհետև առաջին յերկու ամիսներն ընդհանրապես : Այդ չրջաններում մանավանդ պահանջվում է առանձին հսկողություն և հոգատար վերաբերմունք :

Հորթապահների աշխատանքները ղեկավարելու և նրանց վրա անհրաժեշտ մասնագիտական առողջապահական հսկողություն սահմանելու նպատակով ցանկալի չէ ունենալ լիակատար փորձված հորթապահ-հսկիչ, մասնագետի կրթությունը :

Հորթապահների և բրիգադների մեջ պետք է առաջ բերել և կանոնավոր հիմքերի վրա դնել սոցիալիստական մրցումը և հարվածայնությունը : Գործարքային սխառմը, դիմադրկության վերացումը, սոցմրցման և հարվածայնության հետ կապակցված կապահովեն հորթերի ռացիոնալ խնամքի և կերակրման իրացումը կարծիքային և կոնկրետ տնտեսություններում և վերջ կտան հորթերի մասսայական մահացությանը, վորն այժմ տեղի ունի միշտ մեծ տնտեսություններում :

Սակայն դործը հաստատուն հիմքերի վրա դնելու համար հարկավոր է, վոր նախ և առաջ հորթապահները դիտակցեն իրենց աշխատանքի լրջությունը և պատասխանատվությունը և իրենց աշխատանքը կարողանան կապել մեր ամբողջ սոցիալիստական շինարարության հետ :

Ուրիշ խոսքով՝ անհրաժեշտ է, վոր հորթապահները բաղաժալկապես պատրաստված լինեն և այդ տեսակետից կարողանան բավարարել այն պահանջներին, վոր մենք դնում ենք սոցիալիստական կադրերի առաջ :

Մյուս կողմից հորթապահները պետք է իրենց աշխատանքի գիտական հիմունքներին և տեխնիկային տիրապետեն :

Այդ պատճառով շարունակաբար և ամենադիտական անվերացելի հորթապահների քաղաքական և մասնագիտական անդադրադադրություն : Մինչև մենք այդ տիպի վորակով հորթապահներ չունենանք, ղժվար կլինի հորթերի խնամքն ու կերակրումը ցանկալի հիմքերի վրա դնել :

Իհարկե, դրա հետ միասին հարկավոր է, վորպեսզի տնտեսությունը բոլոր անհրաժեշտ հարմարություններն ստեղծի ռատությունը բոլոր անհրաժեշտ համար :

Գրա համար անհրաժեշտ է, վորպեսզի հորթանոցն առողջատանդարտիկացուցի յենթարկել :

Պետք է հարմար վանդակներ ունենալ, վանդակները պիտի միմյանց չկառնվեն հարմար լինեն դասավորված, վանդակից դուրս կաթ խմացնելն անպայման հնարավոր լինի հետադարձ կապակցության, մշտական յուրացրած ջուր լինի կամ չոգեկաթսա՝ տրեմատություն մեջ ամանները և չորերը մաքուր պահելու համար :

Հորթերի քանակին հավասար պետք է ունենալ շորթ կտորներ, մի քաշկիմակի մեծությամբ՝ դունչերը սրբելու համար: Ամեն անգամ հորթերի դունչերը սրբելուց հետո հարկավոր է այդ թաշկինակները յեփել ջրի մեջ ու չորացնել: Անհրաժեշտ է նույնպես և մինչև մեկ ամսական հասակ ունեցող հորթերի համար դնչկաներ ունենալ և նպատակահարմար ձևով դործ անել:

Պետք է բավականաչափ դուլներ ունենալ, վորպեսզի հորթերին միաժամանակ և արագ կերպով հնարավոր լինի կաթ տալ:

Այս պայմանները պետք է ստեղծել ինչ գնով էլ լինի և միայն այս դեպքում հնարավոր է հորթերի մասսայական մահացությունը վերացնել, առողջ ու պիտանի կենդանիներ բուծել:

12. ՀՈՐԹԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ

Լավ, արդյունավետ կենդանիներ ստանալու համար բավական չէ միայն լավ կերակրումն ու խնամքը: Անհրաժեշտ է նույնպես, վոր այդ պահվող, բուծվող կենդանիներն իծնե արդյունավետ դառնալու հատկություններ ել ունենան, վորպեսզի լավ կերակրելով ու պահելով կարելի լինի դրանց այդ հատկությունները պահպանել:

Կենդանիներն իրենց լավ և վատ հատկություններն ստանում են ժառանգաբար իրենց ծնողներից և նախնիքներից: Յեթե կենդանու ծնողներն ու նախնիքները նշանավոր են յեղել վորևէ հատկությամբ, որինակ՝ կաթնառատությամբ, ապա մեծ հույս կա, վոր այդ կենդանին էլ կաթնառատ լինի. կարող է պատահել, իհարկե, վոր լավ ծնողներից վատ զավակներ ստացվեն, բայց այդպիսի դեպքեր քիչ կլինեն: Լավ նախնիքներից ալելի շատ լավեր կստացվեն, քան վատեր, իսկ վատերից ալելի շատ վատեր կստացվեն, քան լավեր:

Այս իմանալով, մենք պետք է անպայման պահենք և մեծացնենք կաթնառատ ծնողներից ստացած հորթերին. ուրիշ խոսքով՝ պետք է ընտրություն կատարենք: Այդ ընտրությունը հարկավոր է շարունակել սերնդե-սերունդ, լավից լավը ջոկելով, վորպեսզի վերջը կարողանանք ստանալ լավ հատկություններ ունեցող կենդանիներ: Յեթե ոացիոնալ կերպով կերակրենք այդպիսի կենդանիներին, կդարձանենք նրանց ունեցած լավագույն հատկությունները և կստանանք արդյունավետ, այսինքն՝ շատ կաթ կամ շատ միս տվող կենդանիներ:

Պարզ է այս ամենից, վոր կենդանիների ընտրությունն անասնապահության ամենակարևոր և անհրաժեշտ աշխատանքն է: Բայց վորպեսզի այդ աշխատանքը լավ արդյունքներ տա, կարևոր է, վոր դրանով զբաղվեն բոլոր կոլեկտիվ և խորհրդային տնտեսությունները կազմակերպված ձևով և մի ընդհանուր ծրագրով, վորովհետև միայն այդ ձևով կարելի կլինի շատ կարճ

ժամանակամիջոցում թե մեր տեղական տավարի ցեղն աղմկացնել, թե խառնածինների և թե ոտար ցեղերի: Իսկ յեթե ընտրության աշխատանքը տարվի անկազմակերպ և առանց ծրագրի, դրությունը կմնա նույնը և տավարի ցեղը յերբեք չի աղմկանա:

Ընտրության միջոցով հնարավոր է լինում վոչ միայն տավարի ընդհանուր մասսայի արդյունավետությունը բարձրացնել, այլև կարելի յե լինում հայտնաբերել տավարի մեջ առանձին լավագույն հատկություններով ոժտված, հազվադեպ արդյունավետության տեր կովեր: Այսպիսի կովերը պետք է առանձնացնել ընդհանուր նախրից և դրանցից կազմել առանձին ընտիր նախիր և պահել մի վորևէ տնտեսության մեջ: Սրանց զավակներին հարկավոր է նույնպես առանձին պահել, բաղմացնել իրար մեջ մատուցել բուժման յեղանակով: Այսպիսով կարճ ժամանակում կըստացվի լավագույն սերունդ, վորից կոգտվեն բոլոր խորհրդային և կոլեկտիվ տնտեսությունները:

Բոլոր խորհրդային և կոլեկտիվ տնտեսություններից պիտի ջոկել այդպիսի կովեր և կենտրոնացնել մեկ կամ յերկու տնտեսություն մեջ:

Այն հորթերը, վորոնք վատ ծնողներից են առաջացել, սրանց տնտեսության մեջ պետք է պահել կարճ ժամանակ, ապա հանձնել այն հիմնարկներին, վորոնք մաի արտադրությամբ կամ մաի մթերոմով են զբաղվում:

13. ՀՈՐԹԵՐԻ ՄԵՋ ՀԱՃԱԽ ՊԱՏԱՀՈՂ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԺՇԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ամեն մի հիվանդության առաջն առնելն ալելի հեշտ է, քան թե բժշկելը: Բացի այդ, բժշկելիս ել հարկավոր է ամենից առաջ հիվանդության պատճառը վերացնել, թե չէ բժշկելը դժվար կլինի:

Բժշկելու միջանի պարզ ու հասարակ ձևեր ցույց կտանք, վոր կարելի յե գործադրել այն ժամանակ, յերբ վոչ անապահարուժ է վոչ ել բուժակ է ճարվում:

1. ՍՊԻՏԱԿ ՓՈՐԼՈՒԾ

Այս փորլուծը վարակիչ, մեկից մյուսին փոխվող հիվանդություն է: Սպիտակ փորլուծը սովորաբար պատահում է նորածին հորթի առաջին յերեք օրը: Այդ փորլուծը սովորականից նրանով է զանազանվում, վոր թրեքն սպիտակավուն-դեղին գույն ունի: Սրանով հորթերը հիվանդանում են հենց ծնվելիս կամ ծնվելուց հետո՝ պորտի կամ բերանի միջոցով: Այդ փորլուծը շատ դժվար է բժշկվում: Այդ հիվանդության առաջն առնելու համար

խորհուրդ են տալիս հորթը ծնվելուց անմիջապես հետո նրա պորտը լվանալ կարբոլյան թթվուտի ջրով կամ կրեոլինով:

Պրոֆ. Լ. Շտեյները և անասնաբուժ Յ. Շենկն առաջարկում են այդ հիվանդության դեպքում հորթի բաժին կաթը կիսով չափ պահպանել կամ տալ միայն $\frac{1}{3}$ մասը, տարա տաք ջրում 3-4 հացի գդալ զենադեքալի ձեթ տալ, վոր փորը մաքրվի, իսկ հետո որը յերկու անգամ՝ առափնայան և յերեկոյան, մի բաժակ կաթի մեջ մի-մի գդալ տաննոֆորմի փոշի տալ: Միաժամանակ պետք է նաև առողջ հորթերին որական յերկու թեյի գդալ տաննոֆորմ տալ, վոր նրանք ել չհիվանդանան:

Գործադրում են նաև ուրիշ միջոց. լուծողականից հետո որական յերեք անգամ հորթին տալիս են դառնիճ (տանին), ամեն անգամ կես թեյի գդալ և սալիցիլյան թթվուտ: Բացի դրանից, առողջ հորթերին իսկույն տեղափոխում են ուրիշ տեղ, վոր նրանք ել չվարակվեն ու չհիվանդանան: Աղբը հորթանոցից դուրս են տանում, պատերն ու հատակը լավ կեր են քսում:

Դանիայում և Սաքսոնիայում սպիտակ փորլուծի առաջն առնելու համար հորթերին պատվաստում են հատուկ չիճուկով, վորը լավ և ոգնում, սակայն պատվաստումն պետք է անասնաբուժն անի:

2. ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՓՈՐԼՈՒԾ

Սովորական փորլուծի պատճառներն են՝ 1. հորթին չատ կեր տալը, 2. դալի, խիժի տեղ սկզբում հին ծնած կովի կաթ տալը, 3. հնացած և կեղտոտ կաթ տալը, 4. սառը կաթ կամ սառը ջուր տալը, 5. ամանի կեղտոտ լինելը, 6. ժամանակից առաջ յերեսը քաշած կաթ և ուրիշ կեր տալը, 7. միանգամից կերի տեսակը փոխելը, 8 կեղտոտ և ցուրտ բնակարանը և ուրիշ պատճառներ:

Ամենից առաջ հարկավոր է հիվանդ հորթին տանել մի տաք ու մաքուր տեղ, յեթե նա ցուրտ ու կեղտոտ գոմում է: Որական տրված կաթի $\frac{1}{3}$ կամ մինչև անգամ $\frac{1}{2}$ մասը հարկավոր է պահպանել: յեթե կաթնակեր հորթին միաժամանակ խոտ և ուրիշ կեր ել են տալիս, ապա լավ է առժամանակ այդ կերերից այլևս չտալ և կերակրել միայն թարմ (նոր կթած) ու մաքուր անարատ կաթով: Հասարակ փորլուծը բժշկում են այսպես. հորթի փորը տրորում են ծղտաի կեմով, հետո սրը յերկու անգամ տալիս են կտավատի յեփած սերմի թունը խաշու: Բացի այդ՝ անասնաբուժ Ս. Իվանովը խորհուրդ է տալիս տալ կես գդալ տանին և կես գդալ սալիցիլյան թթվուտ, կամ որը յերկու անգամ մի-մի թեյի գդալ սալոլ (դեղատնից կարելի յե առնել) *):

*) Լավ և ոգնում նույնպես կրեադորը, վորից 6-8 կաթիլ տնում են կաթի մեջ, լավ խառնում ու տալիս հորթին:

Այն հորթին, վորն արդեն ջրայուր է ստանում փորլուծի ժամանակ, տալիս են մաքուր ջուր ու բոված, աղած վարսակ՝ որական 500-600 դրամ, նույնպես և կտավատի սերմի խաշու:

խորհուրդ են տալիս նաև փորլուծ ունեցող հորթերին կերի հետ որական 3 անգամ սոդա և մաքրած կալիճ տալ՝ ամեն անգամ ամեն մեկից մի թեյի գդալ:

3. ՓՈՐԿԱՊՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպես փորլուծի, այնպես ել փորկապության ժամանակ պետք է հիվանդ հորթի կերը պահպանել և լավ հետևել ամեն բանի մաքրության: Առավոտ և յերեկո հորթին ամեն անգամ կես բաժակ կտավատի կամ քունջութի ձեթ պետք է խմացնել: Ձեթի տեղ կարելի յե տալ կտավատի յեփած սերմի թունը ջուր կամ 2-3 հացի գդալ գլաուբերի աղ: Աղը պետք է լուծել յեռացող ջրում: Բացի դրանից՝ շատ ոգտակար է ոքնա (կլիզմա) անել, այսինքն՝ մի ջրամանի վրա պնդացրած խողովակի միջով ուղիղ աղիքի մեջ են լցնում քունջութի կամ կտավատի ձեթով յեփած սերմի ջրով խառը դոլ ջուր: Այդ պատրաստելու համար առաջ 2 շիշ տաք ջրի մեջ լուծում են 2 թեյի գդալ սոդա, հետո այդ լուծվածը շարունակ խառնելով՝ քիչ-քիչ մեջն են ամուսն ձեթը: Ոքնան հարկավոր է անել և փորլուծության ժամանակ: Փորկապության դեպքում շատ ոգտակար է հորթի փորը տրորելը և հորթին դեղերն րչելը:

4. ՓՈՐՈՒԹՈՒՅՑ

Հորթի փորն ուռչում է սովորաբար փչացած կաթից ու կերից, ինչպես և շատ ուտելուց: Ամենից առաջ աշխատում են դուրս բերել փորում հավաքված գազերը. դրա համար կիսով չափ ջուր խառնած սկիալիդարով փորը թունդ տրորում են, կամ թե չե հորթին վաղեցնում են, հետո յեղուն դուրս են քաշում ու մի թեյի գդալ աղաթթու յեն խմացնում: Բացի դրանից ոքնա ել են անում, ինչպես փորկապության ժամանակ, կամ մի գդալ ջարդած կալիճ ջրում բաց են անում և խմացնում հորթին:

5. ԴՆՁԻՆ ԲՇՏԻԿՆԵՐ ԴՈՒՐՍ ԳԱԼԸ

Այս հիվանդության ժամանակ հորթի չրթուղները (պոռչները) և դուռը կասես թեփով քսած լինեն. առաջ սպիտակ բլբտիկներ են դուրս գալիս, փորոնք հետո պատռվում են և չորանում:

Այս հիվանդությանը բժշկելու համար հորթի դուռը լվանում են տաք ջրով և սապոնով, հետո որը յերեք անգամ քսում են ջրի մեջ լուծած 3-տոկոսային կարբոլյան թթվուտ (կես թեյի գդալ մի շիշ ջրին):

6. ՎԱՅԻԼՆԵՐԸ

Կեղտոտ ուղիղ ու վատ կերակրվող հորթերի վրա վոջի-
ներ են գոյանում: Նրանցից ազատվելու համար հարկավոր է դեռ
ամենից առաջ հորթին տալ ջրով ու կանաչ սապոնով լվանալ,
աղբը մաքրել ու ցամաքը փոխել, կերը լավացնել ու հետո սկսել
թռչկել:

Հորթերին վոջիներից փրկում են նրանց կաշին թրջելով յե-
փած ծխախոտի (թամբալի) ջրով: Ծմուկվիչի ասելով, յե-
փած ծխախոտի ջուրն այսպես են պատրաստում. 1 կիլո ծխա-
խոտ են ածում 6 կիլո ջրի մեջ ու կես ժամ յեփում, հետո ծխա-
խոտի տերևները դուրս են հանում ու ջրին յերկու շիշ ջուր են
ավելացնում: Միանգամից ամբողջ կաշին չեն թրջում ծխախոտի
ջրով, այլ մաս-մաս, որական նրա մարմնի մեկ յերրորդ մասը:
Այդպիսով հորթի կաշին այնքան ժամանակ են թրջում, մինչև
վոր վոջիները վերջանում են: Առաջ սկսում են թրջել այն մա-
սը, վորտեղ ավելի շատ վոջիկ կա, իսկ հետո այն տեղերը, վոր-
տեղ ավելի քիչ կա, կամ բոլորովին չկա:

Ծխախոտի տեղ կարելի յե գործածել 1 1/2-տոկոսանոց կրեո-
լին:

Կարելի յե խառնել մեկ մաս սպիտակ նավթ չորս մաս
ձեթի հետ և քսել վոջուտ տեղերը, կրկնելով չորս օրից հետո:

Հորթի կաշվի վրա, մանավանդ վորի տակը, շեքում շատ
անգամ տղեր են լինում: Այդ տղերը շատ վնասակար են,
նրանց հարկավոր է պոկել և վոջնացնել:

Յեթե ամեն օր հորթի ամբողջ մարմինը, կաշին խողանակով
մաքրվի, հորթը վոջ կոչուտի, վոջ էլ տղեր կունենա վրան:
Իսկ չի վանդուկ յունենի ժամանակ հարկավոր է դիմել ա-
նասնարուժին:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0928298

ԳԻՐԸ 40 ԿԱԳ. (8 1/2 Վ.)

1932թ.

11
28912

17

Проф. Х. ЕРИЦЯН
КОРМЛЕНИЕ ТЕЛЯТ и УХОД ЗА НИМИ

Госиздат ССР Армении
Эривань—1932